

313. 721

ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK

(ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Anthrop. o.

1036

3
1928

III. ÉVFOLYAM.

1.—3. SZÁM.

SZERKESZTI:

BARTUCZ LAJOS DR.

TARTALOM: *Bartucz Lajos dr.*: A tököli bronzkori sírmező embertani szempontból. — *Bartucz Lajos dr.*: A környezet hatása az iskolás gyermekek növekedésére. — *Bartucz Lajos dr.*: Köcsögbe temetés a régi palócoknál. — *Apró közlemények.* — *Irodalom.* — *Hírek.* — *Dr. Lajos Bartucz*: Die Wirkung des Milieus auf die Körpergrösse der Schulkinder. — *Dr. Géza Róheim*: Arunta and Marind-Anim. —

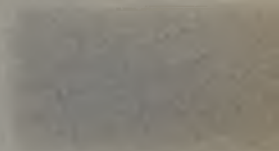
MINDEN KÜLDEMÉNY A SZERKESZTŐ CIMÉRE:

BUDAPEST, VIII., JÓZSEF-UTCA 5. SZ. III. 17. KÜLDENDŐ.

ELŐFIZETÉSI ÁR 6 PENGŐ. BOLTI ÁR 8 PENGŐ.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERTANI SZAKOSZTÁLYA
BUDAPEST, 1928.

U.S. 212

A TÖKÖLI BRONZKORI SIRMEZO EMBER- TANI SZEMPONTBÓL.

DR. BARTUCZ LAJOS.

Néhai buzgó régészünk, *Gerecze Péter* dr., 1913. év nyarán a Pestvármegyei Régészeti és Néprajzi Bizottság, valamint a pestmegyei községek anyagi támogatásával ásatásokat végzett a Csepelszigeten Árpád sirjának felkutatása céljából. A kitűzött célt ugyan nem érte el, annál becsesebb volt azonban munkája régészeti és embertani szempontból. Tököl község déli határában ugyanis a bronzkori ősember egyik értékes temetőjére bukkant, melyből nemcsak az edényeket, hanem az emberi csontvázakat is megmentette.

Bronzkori lelet és temető ugyan — mint *Hampel*¹ monográfiájából látjuk — már eddig is meglehetősen nagy számban került elő Magyarországon. Emberi csontvázakat azonban legtöbbször vagy egyáltalán nem találtak, vagy ha találtak, úgy azokat a régiségek kiszedése közben többnyire tönkretették, az ásatás befejezése után pedig egyszerűen elföldelték, pótolhatatlan kárára a magyar embertani tudománynak. *Gerecze Péter* tököli ásatása volt az első olyan régészeti kutatás hazánkban, mely a magyar embertani tudomány számára nagyobb számú hiteles bronzkori koponyát és csontvázat mentett meg. Amig külföldön, főleg Német-² és Franciaországban,³ sőt még Svédországban⁴ is a múzeumok százával őrzik az ősember csontmaradványait s róluk terjedelmes és értékes monografiákat írtak s annyira jutottak, hogy a különböző őskulturákkal kapcsolatban sikerült már az azokat létrehozó és terjesztő emberrasszokat,⁵ azok vándorlásának irányait s a lakosság mai embertani

¹ *Hampel József*: A bronzkor emlékei Magyarhonban. Budapest. II. r. 1892. III. r. 1896.

² *Schliz*: Die vorgeschichtlichen Schädeltypen der deutschen Länder etc. Arch. f. Anthr. 1908.

³ *Philippe Salmon*: Dénombrement et types des crânes néolithiques de la Gaule. Bull. Soc. Anthr. 1895.

Studer u. Bannwarth: Crania Helvetica antiqua. Leipzig, 1894.

⁴ *G. Retzius*: Crania Suecica antiqua. Stockholm, 1900.

⁵ *Dr. W. Scheidt*: Die Rassen der jüngeren Steinzeit in Europa München, 1924.

K. Saller: Die Rassen der jüngeren Steinzeit in den Mittelmeerländern. Barcelona, 1926.

arculatának kialakulásában való szerepét is kimutatni, addig nálunk a tőköli ásatásokig a kő-bronzkori ember testi alkatáról, rasszjellegeiről jóformán mit sem tudtunk. Pedig kétségtelen, ha Magyarország mai lakossága antropológiai arculatának kialakulását megérteni, az egyes rasszelemek eredetét helyes megvilágításba helyezni akarjuk, akkor a kő-bronzkori embertípusok azok, melyekből a vizsgálatoknak, mint szilárd alapból, ki kell indulniok. Mert az őslakosság típusai az idők viszontagságai közben többnyire nem pusztultak ki teljesen, hanem kisebb-nagyobb mértékben hozzájárultak az illető terület későbbi lakosságának rasszbeli összetételéhez, sőt annak nem egyszer — főleg ha a hódító nép kisszámú volt — jelentős tényezőivé

1. ábra. Nagyobb urnafészek.

váltak. E mellett a kutatások mindinkább arra az eredményre vezetnek, hogy hazánknak emez őskorban igen nevezetes szerepe volt. A magyarországi leletek, úgy emez őskori kultúra, mint az azt létrehozó és terjesztő embertípusok tekintetében, nem csupán hazai szempontból rendkívül becsesek, hanem egyenesen európai fontosságúak. Ma már kétségtelennek látszik, hogy a magyarhoni régészeti és emberani kutatások, ha azok kellő rendszerességgel és energiával folytatódnak, egész csomó általános európai vonatkozású tudományos kérdés megoldásában döntő szerepet fognak játszani.

Amidőn a nevezett év szeptemberében Gerecze ásatásairól hírt szereztem, rögtön a hely színére siettem, hogy a csontvázak kisézésében részt vegyek s azokat a hazai antropológia

számára minél épebb állapotban megmentsem. Sajnos, mire odaérkeztem, már az összes sírok napok óta feltárva feküdtek s így a csontvázak eredeti helyzetére vonatkozó s a bronzkori ősember problémája szempontjából fontosnak ígérkező több érdekes megfigyeléstől elestem. A csontvázak nagy része már meg volt bolygatva és sok csont össze is volt törve. Ehhez járult még az, hogy a teljesen feltárt csontvázakat több napon át az eső verte és a forró nap sütötte. Már pedig az ilyen régi, nagyon porozus csontoknak a váltakozó eső és napfény a legnagyobb ellensége. Ennek volt a következménye, hogy az ép csontok is részben megrepedeztek, lemezesen szétmállottak és elvesztették eredeti jellegzetes színüket, ami pedig a sírok egykorúságának, főleg szegényes mellékletek esetében, egyik legfőbb bizonyítéka. Mindamellettt így is érdeme Gereczének, hogy a csontvázakat legalább ilyen állapotban is megmentette, mert szerencsére azok egy része tudományos vizsgálatokra alkalmas maradt s az embertannak legalább van már némi anyaga, amiből a hazai bronzkori ősember egy-két testi sajátosságára következtetést vonhat.

Az ásatás eredményeiről *Gerecze Péter dr.* az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1913. évi december havi ülésén tartott előzetes beszámolót. Előadása nyomtatásban — sajnos — nem jelent meg s az ásatásra vonatkozó részletesebb naplójegyzetei sem kerültek elő. Ezért a csontvázak fekvését és régészeti mellékleteit illetőleg a Pesti Hírlap 1923. dec. 25-i számában megjelent cikkére, néhány fényképfelvételre s a csontvázak kisedése alkalmával eszközölt saját megfigyeléseimre támaszkodhatom.

A nevezett újságcikkben azt írja Gerecze, hogy sikerült pontosan megállapítania a temető határait. Összesen 55 urnafészket és 12 csontvázas sirt talált s e kétféle temetkezés keverve fordult elő. Amikor azonban a csontvázak beszállítása céljából a helyszínen megjelentem, már csak 10 sír csontvázrészzeit szedhettem össze, kettőben teljesen hasznavehetetlen csonttöredékek feküdtek.

Mielőtt mármost e 10 csontváz fekvését ismertetném, vessünk előbb egy pillantást a Tököl község határában már régebben megállapított bronzkori temetőkre.

1878-ban a Tököl és Szigetújfalu között húzódó 8 km. hosszú védőtöltés készítése alkalmával az anyaggödörökben sok

cserépedényt találtak, amiről *Jankovics Miklós* kormánybiztos azonnal értesítette a Nemzeti Múzeum igazgatóságát. *Csetneki Jelenik Elek*, kit a régiségtár a leletek tanulmányozására kiküldött, 5 napig kísérte figyelemmel a munkálatok közben előke-
rülő régiségeket. Megfigyeléseinek eredményeit s a gyűjtött leleteket az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1879. jan. 28-i ülésén ismertette.⁶

Csetneki a töltés mentén három őskori temetőt állapított meg. Az első Tököl községtől észak felé másfél kilométerre kezdődött s körülbelül 1 km. hosszúságban csaknem egészen a faluig terjedt. Otléte alatt e temetőből 14 sirt bontottak fel s egyikben guggoló helyzetű csontvázat találtak.

2. ábra. A leggazdagabb urnafészek (9 agyagkarikával és egy bronzkéssel).

A második temető az előbbtől 1 km-re délfelé a község déli határánál kezdődött s a méregyházi dűlön a töltés mellett 700 m. hosszúságban foglalt helyet. E temetőből 71 sir került feltárássra s ennek alapján *Csetneki* az egész temetőt 2600 sirra becsülte. *Nagy Géza*,⁷ aki „Budapest Régiségei”-ben szintén foglalkozott a tökölí bronzkori temető kérdésével, 3500—4000-re teszi a sírok számát. „Mivel pedig az első temető sem volt sokkal kisebb: a tökölí telep egyike lehetett az őskor

⁶ *Csetneki Jelenik Elek*: A csepelszigeti őskori temetők. Arch. Ért. XIII. 1879.

⁷ *Nagy Géza*: Budapest és vidéke az őskorban. Budapest Régiségei. VIII. Budapest, 1904.

legjelentékenyebb pontjainak, mely századokon át fennmaradt, úgy hogy népe megérte azt a nagy átalakulást, midőn a Duna menti terület átment a kőkori kulturából a bronzkori műveltségre. Volna tehát itt még elég tér a további kutatásra, ami esetleg az európai hírű lengyeli vagy tordosi leletekkel vetekedő eredményekre vezethetne.“

A harmadik temető Ercsivel szemben a csépi szőlők délkeleti szegletében feküdt s 22 sir került belőle felásásra.

A temetkezés módjára vonatkozólag *Csetneki Jelenik Elek*⁸ a következőket írja: „A halottakat kétféleképp temették el: elégették, a hamvakat és csontmaradványokat cserépedénybe rakták, vagy a tetemet egyszerűen a puszta földbe ásták el.... Első esetben a halottakat a lehetőségig teljesen elégették. A fennmaradt szilárdabb csontrészek egészen elszenesedtek s néhány fogon kívül alig ismerhetők fel. A másik temetkezési mód szerint a halott ülő helyzetben, kinyújtott lábakkal, mellre csüggesztett fővel, kinyújtott s a testhez zárt karokkal a puszta földbe helyeztetett. A sir feneke és oldala sem kővel kirakva, sem betapasztva nem volt. Felbontás alkalmával a csontváz kevésbé szilárd részei, mint a lábfej, kézcsontok, bordák és csigolyák egészen elporlottak s a sárga földben barnább foltoknak tűntek fel. A koponyák is egészen darabokra máltak, s nem az eredeti magasságban, vagyis az ülő ember derékhozszúságának megfelelőleg, hanem valamivel lejjebb sülyedve találtattak. Mindig a koponyaboltozat volt felül, nem pedig az arc, mint a fekvő csontvázaknál..... E temetkezési mód azáltal tér el az észak európai megalithikus emlékekben talált módtól, mert ott a halottak lábai össze vannak húzva s a fej a két térd közé hajtva; a csepeli temetőben a lábszárak kinyújtva s a fej egyenesen előre tekintett.“

Ami a temető korát illeti, *Csetneki* szerint az égetve temetkezésnél talált bronztárgyak jellege előhaladott bronzkorra mutat, viszont a csontvázas sírok átmenetet alkotnak a bronzkorszak vége és a vaskor kezdete között. A kétféle temetkezési módot törzsbeli különbséggel magyarázza: „Két különböző népfaj élhetett együtt békességesen, melyek mindegyike ragaszkodott a maga ősi hagyományaihoz.“⁹ A külföldi temetők kö-

⁸ Id. mű 49—50. old.

⁹ Id. mű 59. old.

zül a csepelihez legközelebb állónak azt tartja, melyet Németországban, Monsheim mellett, a Hinkelstein tövében fedeztek fel s amelyet *Lindenschmit* ismertetett.¹⁰

A kétféle temetkezési mód *Csetneki Jelenik Elek* szerint keverve fordult elő. Nagy Géza azonban *Csetneki* megmaradt jegyzetei alapján némi rendet vél megállapíthatni. Reá mutat arra is, hogy amíg *Csetneki* fent tárgyalt cikkében csakis kinyújtott lábakkal talált csontvázakról tesz említést, addig eredeti jegyzeteiben két sirban a csontvázat guggoló helyzetűnek írta és rajzolta le. Ezen ellentmondást *Nagy Géza* úgy magyarázza: „hogy az el nem égetett hulláknál is eltérésnek kellett lenni a temetkezési módban: a nagyobb részt ülve, kinyújtott lábakkal tették a földbe, ahogy *Csetneki* állítja, de egy pár esetben előfordult a guggoló helyzetben való temetkezési mód is.”

Nagy Géza szerint a hullaégetés is kétféle volt u. m. tökéletes, amidőn urnába tették a hamvakat s tökéletlen, amidőn a nagyjából elégetett csontokat egyenesen a sirgödörbe helyezték.

Ezek alapján *Nagy Géza*¹¹ arra a végkövetkeztetésre jut, „hogy a tököli őstelep népségének temetkezési szokásaiban öt különböző időszak állapítható meg: egyik, midőn a hullát guggoló, másik, midőn ülőhelyzetben tették a pusztá földbe; a harmadik időszakban átmentek a hullaégetésre, de az elégetés még nem volt teljes s a félig megszenesedett csontokat összegyűjtve, egyszerűen elásták; ezután következett a teljes elégetés és a hamvak urnába való tétele s amennyiben a tököli és csépi temetőt egyféle népséggel hozzuk kapcsolatba, annyiban más-más időszakot kell fölvennünk arra a kétféle szokásra, hogy az urnát földetlenül vagy lapos kővel letakarva helyezték-e földbe? Mivel pedig a régebbi, vagyis a zsugorított temetkezés területével összefüggő csoportban a be nem földött urnasírok kerültek napvilágra, ezeket kell korábbiaknak tekintünk s későbbi időszakból eredőnek látszik az a szokás, midőn az urnát beföldték. Ha csak száz évet veszünk is fel egy-egy temetkezési eljárás időtartamára, akkor is legkevesebb félezer esztendőre becsülhető a tököli temetők ideje, de még azzal sem mondunk sokat, ha 7—800 évre tesszük..... A holt-

¹⁰ Archiv für Anthropologie. Bd. III. S. 101—125.

¹¹ *Nagy Géza*: id. mű 94. old.

test ülő vagy guggoló helyzetben való eltemetése a kőkorból volt szokásos, a bronzkulturával párhuzamosan a hullaégetés és az urnatemetkezés terjedt el. A tőköli sírmellékletek tehát két különböző művelődési korhoz tartoznak. A kőeszközök, amiket az 1876-iki áradás kimosott, valóban neolithkoriak, valamint a velük és az első és második temető égetetlen hulláival lelt szalagos diszű, harangalakú edények is;a hullaégetés korából eredő sírokban egy bekarcolt vonalú hamvveder kivételével diszítetlenek az edények..... Mai ismereteink alapján..... a diszesebbek és ügyesebb előállításúak a korábbiak, a neolithkoriak, az egyszerűbbek pedig a későbbiek, a bronzkoriak. Természetesen itt csak a bronzkor első időszakáról lehet szó, mert az urnatemetkezés későbbi szakában ismét nagy előhaladást és változatosságot látunk az edénykészítésben, de a tőköli temető épen annak a körülménynek a megállapítására szolgáltat fontos bizonyítékokat, hogy a kőkor és bronzkor átmeneti idejében valami visszaesésnek kellett történnie. . . . Nagy népmozgalmaknak kellett végbemenni az őskor azon szakában s ezeknek volt a következménye, hogy megszakadt az a déli kulturális áramlat, mely szorosabb kapcsolatba hozta a tordosi, lengyeli, délmagyarországi, butmirei stb. kőkori telepkeket Kis-Ázsiával, különösen Trójiával.“

Visszatérvén már most a Gerecze Péter dr. által felásott bronzkori temetőre, mindenek előtt fontos volna tudnunk, hogy az milyen viszonyban van a Csetneki-féle temetőkkel. Erre a kérdésre sajnos maga Gerecze sem tudott megfelelni. Fent említett újságcikkében ugyanis a következőket írja: „Az ő elsárgult kézíratai, jegyzetei, vázlatai s a Nemzeti Múzeum naplójából kell majd megállapítanunk, hogy ezeknek a síroknak fekvése és a Nemzeti Múzeum által akkor az ottani járásbírótól és egy földmivestől megvásárolt régiségek milyen viszonyban állanak az említett anyagároktól kétszáz lépésre a Duna felé most felásott külön álló őskori temető fekvése és maradványaival. Csetneki akkor azt vélte, hogy ez a szeme előtt készült nyolc kilométer hosszú töltés Tököltől Szigetújfaluig három nagy temetőt vág át, amelyekben átlag 2600, Nagy Géza későbbi számítása szerint pláne 4000 ember volt eltemetve! Ma már tudjuk, hogy ez a kombináció így meg nem állhat. Nem egyetlen nemzet élt itt akkora közösségi szervezetben, hogy ilyen nagy temetőt halottakkal benépesíthetett volna. Nomád törzsek

sohasem tartózkodnak egy helyen olyan hosszú ideig, mint amennyi idő rendes viszonyok közt szükséges ekkora temető megtöltéséhez. Ez azonban nem zárja ki, hogy több, de kisebb területű temetőt ne találhatnánk aránylag nem nagy távolságban is. Azonkívül, ha négy, látszólag területi összefüggésben álló temetőt is találunk valahol, annak egyes részei lehetnek igen különböző korbeliak. Abból, hogy *Csetneki* több kilométer hosszú vonalban itt is, ott is elszórtan hol csontvázakat, hol urnákat talált, sem az egy vagy több temető területi viszonyaira, sem az ezen területen való egykorú temetkezésre következtetni nem lehet.

Minthogy a most szóban forgó bronzkori temetőre vonatkozó összes megmaradt írásos adataink *Gerecze* nevezett új-

3 ábra. A 30-ik sír csontváza.

ságcikkében találhatók, szószerint idézem annak fontosabb, főleg antropológiai vonatkozású részeit; egyfelől, hogy megismerjük, minő véleményben volt e temetőről maga az ásatásokat vezető szakember, s másfelől, hogy a különböző véleményeknek együttes közlése és összehasonlítása alapján az egyes felmerült kérdésekben könnyebben tájékozódhassunk.

„A teljesen megforgatott 3500 négyzetméternyi terület egy teljesen különálló, egész terjedelmében egy nem is nagyon terjedelmes korú temetőt foglal magában. Valamely vándor törzs annyi ideig tartózkodott ezen a kissé emelkedett domborulaton, ameddig soraiból pár száz ember természetes halállal kimúlt.

Itt a közelben kellett sátraiknak, kunyhóiknak állani, hol a Duna hatalmas karjaitól védett erdős nagy szigeten ellenséges törzsektől nem igen félve, számos éven át élhetett és barangolhatott, s néhány száz, vagy tán ezer éven át is akár tíz ekkora kis temetőt is megtölthetett halottaival a nagy sziget különböző részein. Nem ismerte ez a nép a felsőbb lények sorában, vagy legalább nem tisztelte a Napot azzal, hogy halottait a Nap felé fordítva temette volna el. . . . Az sem jutott eszébe, hogy halottait koporsóba tegye, vagy annak sírgödröt ásson, sőt még csak ki sem nyújtóztatta. hanem úgy, amint a halál a betegségben kínlódót, fekve, hanyatt, oldalt vagy oldalán ülve, vagy összezsugorodva találta, kivitte sátrai közül a többi, kisebb-nagyobb sírhantok alatt pihenő halottak közé, s ha volt itt már olyan agyaggal lesimított terület, melyen a halottat elégeték, s az meg nem rongálódott még, akkor ezen, ha pedig nem volt, akkor ő maga készített ilyen égető helyet s a halottat úgyahogy elégette. . . . Tökölön azt látjuk, hogy két urnafészek közelében ilyen égető hely van, s tán több mellett volt, mert égetett agyagdarab több helyütt is jött elő. Az egyikben az első araszvastagságú agyagréteg fölött, amelyen a tüzelés nyomai láthatók, külön egy második négy ujnyi, szintén lesimított agyagréteg látható. Ezt a tűzhelyet tehát többször is használták,“

„Az említett nagyságú területen, amelynek határain természetesen köröskörül nagy területen nem találtam sem sírokat, sem csontvázakat, ezen az alapon állítom, hogy itt egy temető egész területét sikerült megismernünk, rendetlenül, kisebb-nagyobb távolságban, összesen ötvenöt urnafészket és tizenkét csontvázat temettek el. . . . A nagyobb urnák minden fészekben le vannak takarva ép vagy törött edényekkel. Egy fészekben két nagy urna fölött egy nagy közös földöül szolgáló lapos kő volt, melyet más vidékről hoztak ide, mert itt ma kő nem található. Néhány urna fenekén volt még egy pár csavaros bronzsodronykarika, egy fészek edényei mellett pedig egy bronzkés is, átdugva kilenc agyagkarikán, amilyenből hét darab egy másik fészek edényei mellett is jött elő. Ha még egy agyag orsókarikát is, melyről megtudjuk, hogy e nép előtt a fonás sem volt ismeretlen, megemlítek, felsoroltam mindent, amit a tőköli urnákban és azok körül a gyászolók elhelyeztek.“

„Az urnafészkek és csontvázak rendetlenül összekeverve fordultak elő, tehát ki van zárva az a föltevés, hogy itt két külön kornak a temetkezéséről lehetne szó. Ez a nép itt tartózkodása egész ideje alatt s csak ez egyedül, temetkezett ebbe a temetőbe. Miért és mely halottaival szemben használt tehát két különböző temetkezési módot?”

Utóbbi kérdésre *Gerecze* azzal a feltevéssel felel: „hogy itt a gyermekek hulláit megégették, míg a felnőttekét, vagy azok nagy részét égetés nélkül temették el.”

Ami a temető korát illeti, *Gerecze* kiemeli a kormeghatározás nehéz és bizonytalan voltát s végül odakonkludál, „hogy ha igaz az, hogy nálunk a bronzkorszak körülbelül a

4. ábra. A 13-ik sír csontváza.

Kr. e. 1500—1200 év táján kezdődik, akkor a tököli sírmezőbe temetkező néptörzsnek ekkor kellett élnie.”

A *Gerecze* által itt megpendített eszmékre régészeink lesznek hivatottak behatóbb választ adni. Némi felvilágosítással azonban már a csontvázak fekvése is szolgál. A *Gerecze* család ugyanis készséggel átengedte a hagyatékban megmaradt fényképeket s azonkívül a csontvázak kiszedése alkalmával magam is feljegyeztem azok helyzetét, már amennyire természetesen a kissé megbolygatott csontvázakon azt megállapítani lehetett. Lássuk tehát sorban a 10 csontváz fekvését.

30. sír csontváza. 30—35 éves nő. Hanyatt fekvé, kinyújtott lábakkal és karokkal találtam. A hosszúcsontok egy része eredeti helyzetéből ki lévén mozdítva, a pontos fekvést már

nem lehetett megállapítani. Valószínű azonban, hogy a jobb alkar, illetve kéz behajlítva a medencén foglalt helyet. Legalább erre vallott az alkar csontjainak hajlása. A csontváz fejfelé nyugat, lábbal kelet felé nézett. Minthogy teljesen hanyatt fekvő helyzetben temették el, így arca is kelet felé tekintett. A koponya jobb oldalánál a jobb váll felett féloldalra fordított szájjával a koponya felé néző kisebb edény foglalt helyet. A koponya baloldali csecsnyúlványán (processus mastoideus) s egyik baloldali bordán bronz tárgylól származó zöldes patina mutatkozott. A csontváz leírt helyzetét a 3-ik ábrán látjuk.

22. *sír csontváza*. 35 év körüli férfi. E csontvázat is hanyatt fekve, kinyújtott kezekkel és lábakkal találtam. A fejtető északra, arca és lába délnek nézett.

13. *sír csontváza*. 25—35 éves nő. Kinyújtott kezekkel és lábakkal, fejfelé észak, lábbal délfelé feküdt. Felső teste kissé jobb oldalra volt fordulva, tehát arccal nyugat felé nézett. A csontváz alsó teste erősen meg volt bolygatva. Fekvését a 4-ik ábrán látjuk.

25. *sír csontváza*. 16—18 éves leány. Hanyatt fekve kinyújtott lábakkal találtam. A bal kar a test mellett kinyújtva, a jobb alkar pedig behajlítva úgy feküdt, hogy kéz feje a medencén, illetve a keresztcsonton nyugodott. Feje észak, lába délfelé nézett. A két első nyakcsigolya a mellkasban foglalt helyet. Valószínűleg a sír feltárása alatt bolygatták meg, amint hogy a jobb felkarcsont sem feküdt eredeti helyzetében.

42. *sír csontváza*. 35 év körüli nő. Kinyújtva feküdt fejfelé észak, lábbal dél felé. Felső teste és arca kissé balra fordult, úgy hogy arccal kelet felé nézett. A bal kar a test mellett, a jobb pedig könyökben behajlítva úgy foglalt helyet, hogy keze a medencére esett. A felső test nem feküdt teljesen egy irányban az alsó testtel, hanem kissé szögletben megtörve.

39. *sír csontváza*. 40—50 éves férfi. Fekvése az előbbivel megegyező, kivéven, hogy a felső és alsó test itt már nem megtörve, hanem teljesen egy irányban fekszik.

17. *sír csontváza*. 8—9 éves gyermek, kinyújtva, fejfelé észak, lábbal délfelé. Az egyes csontvázrészecskék pontosabb fekvését azonban bolygatottságuk miatt már nem lehetett megállapítani.

32. *sír csontváza*. 45—50 éves férfi. Feje észak, lába dél felé nézett ugyan, a felső és alsó test azonban itt is szögletet

alkotott egymással úgy, mint a 42. sír csontvázánál. Felső teste és koponyája bal oldalra fordulva feküdt, arca tehát kelet felé tekintett. A bal kar a baloldali bordák alatt, a jobb pedig könyökben behajlítva úgy foglalt helyet, hogy alkarja, illetve kéz feje a medencére esett. Jobb lába teljesen kinyújtva, a bal pedig előre tolt térdrel úgy feküdt, hogy alszára rézsútosan a jobb alszár közepe alá nyúlott. Nem lehetetlen, hogy a hullát eredetileg ülő helyzetben felhúzott térdekkel temették el, s csak midőn a lágy-részek már lerothadtak, továbbá a föld nyomása következtében fordult és nyomódott le kissé oldalra. Az sincs azonban kizárva, hogy ilyen helyzetben halt meg, illetve merevedett meg a haláltusa után (l. 5-ik ábra).

5. ábra. A 32-ik sír csontváza.

23. sír csontváza. 35—45 éves férfi. E csontváznál már semmi kétely sem lehet az iránt, hogy csakugyan ülve, felhúzott térdekkel temették el. A bal halántéknál bronz hajkarika került elő. E csontvázról még az a nevezetes, hogy koponyája u. n. makrocefál torzítást mutat, amiről a későbbiekben részletesebben lesz szó.

54. sír csontváza. 35—45 éves férfi. E csontváz helyzete valamennyi között a legsajátságosabb, sőt szinte érthetetlen. Feje északnak s lába délnek nézett ugyan, mint a többinél, azonban nem hanyatt, hanem erősen jobb oldalára fordulva, sőt félig már hason feküdt. A jobb kar a test alatt foglalt helyet, a bal pedig oldalt, könyökben úgy felhajlítva, hogy ujjai

egészen a szájhoz értek. A bal láb térdben előre volt tolva s alszára rézsútosan hátrafelé hajlott, a jobb láb alszára egészen felhúzva, illetve visszahajlítva feküdt, úgy, hogy a lábfej közvetlenül a nagy tompor mellett foglalt helyet. A csontváz eme helyzete teljesen érthetetlen, amit fokoz még ama körülmény, hogy felette, kevés homok réteg által elválasztva, nagy kődarabok feküdtek. Lehet, hogy a hullát ülő helyzetben, felhúzott térdekkel temették el s amidőn a lágy részek elrothadtak, lefordult oldalra. Számolni kell azonban azzal az eshetőséggel is, hogy a hulla a haláltusa után ilyen helyzetben mevedett meg. Részemről azonban legvalószínűbbnek tartom, hogy ülve vagy guggolva helyezték el a hullát, amely azonban valószínűleg már az elföldelés megkezdésekor eldőlt oldalra. Ezen epizód a halottól különben is nagyon féltő bronzkori ősembert nagyon megrémíthette, mert bizonyára azt hitték, hogy az a sírgödörből ki akar jönni. Ezért a már reáhányt kevés homok fölé hamarosan nagy köveket hánytak, hogy így a halott semmi körülmények között ki ne jöhessen sírjából s az élőket ne háborgassa. Ezután az egészet homokkal betakarták. Azt hiszem, ilyen módon úgy a csontváz különös fekvése, mint a felette lévő kövek érthető magyarázatot nyernek. Megerősítik e feltevést a mai primitív népeknél tapasztalt analógiák. A csontváz eredeti fekvését a 6-ik ábrán látjuk.

Ha most e csontvázak eredeti helyzetét az itt felsoroltak alapján összefüggően átgondoljuk, a következőket állapíthatjuk meg.

A 10 csontváz közül 9 fejjel északnak, lábbal délnek, egy pedig kelet-nyugatnak feküdt. A karokat hol kinyújtva, hol a balkart behajlítva, a hastájra tett kézfejjel találtam. A lábak hol egészen kinyújtva, hol pedig térdben felhúzva, sőt felemelve (guggolva) foglaltak helyet. A fej hol teljesen hanyatt, hol pedig jobbra vagy balra fordulva feküdt. Két csontváznál egészen jól fel lehet ismerni az ülve, illetve guggolva való eltemetést.

Abból, hogy a csontvázak ugyanazon temetőben a legkülönbözőbb helyzetben feküdtek, arra következtelhetünk, hogy a tőköli bronzkori ősember el nem égetett halottaival szemben nem követett egy speciális, ritus szerű elhelyezési módot, hanem amint az égetést és hullatemetkezést vegyesen használta, éppúgy a hullákat is hol guggolva, illetve felhúzott térdekkel,

hol kinyújtva, vagy esetleg minden különösebb ceremonia nélkül, talán épen úgy temette el őket, ahogyan a haláltusában megmerevedtek. Amint az égetés és hullatemetkezés vegyes alkalmazásában, ép úgy a hulla elhelyezésében is bizonyos határozatlanság nyilvánul meg, ami a mellett szól, hogy temetőnk a bronzkor azon kezdeti szakából való, amikor az ősembernek a halottak eltemetésére vonatkozó eszméi — talán kulturális áramlatok, népmozgalmak következtében — átalakulásban voltak, amidőn a hullatemetkezésről áttért a hamvasztásra. Ezt bizonyítja különben a kőszeközöknek még szórványos előfordulása s a bronzmellékletek gyér volta is. Hogy a kétféle temetkezési mód törzskülönbséget jelentene, mint Csetneki hiszi, feltételezhető ugyan, de nem bizonyítható. Akkor a kétféle temetkezési mód nem keverten, hanem elkülönítve for-

6. ábra. Az 54-ik sír csontváza.

dulna elő. Ismervén ugyanis a primitív népek gondolatvilágát, nem igen tételezhető fel, hogy két, szigorúan különböző szokás szerint élő törzs közös temetőt használt volna. Még kevésbbé valószínű, hogy egy később odavándorolt más szokású törzs az előbb ott lakott törzs temetőjét használta volna s mindig pontosan kikereste volna, hogy a régi sírok között hol van még üres terület, ahol egy-egy sír elférne. Inkább azt hiszem, hogy a hullaégetés szokása a tököli őslakosság között e korban valamilyen kulturáramlat következtében már erősen hódított, azonban még mindig voltak családok, kik a régi szokást, a hullatemetkezést követték, de az új eszmék hatása következtében ahhoz sem ragaszkodtak már oly mereven, mint őseik tették. Hisz' az új eszmék, új szokások mindig lassan terjed-

tek el, s mindig voltak újtók és maradiak. Ha pedig e gondolatmenet helyes, akkor a *Csetneki*-féle temetőt, főleg a másodikat, valamivel még régebbinek kell tartanunk, mint a szóbanforgó *Gerecze*-félét. Amig ugyanis ott 71 sír közül 34 volt csontvázas és 37 égetés, addig itt 67 közül már csak 12 csontvázas s a többi mind égetés. Kérdés természetesen, hogy a két temetőben talált régészeti mellékletek igazolják-e e feltevést. Mindenesetre mellette szól az a körülmény, hogy amig a temető egyik végén még aránylag gyakori a hullatemetkezés, a temető közepe felé már meglehetősen ritka, a másik végén pedig csaknem csupa urnatemetkezés van. Nem egy másik törzs temetkezett tehát bele a temetőbe, hanem ugyanazon nép tért át a hullatemetésről az égetésre.

Gerecze ama nézetét, hogy csak a 14 évesnél fiatalabb gyermekeket égették el, míg a felnőtteket égetetlenül temették el, maguk a tények cáfolják meg. A 17. sz. sírban ugyanis, mint láttuk, 8—9 éves gyermek égetetlen csontváza feküdt. Mindenesetre fontos volna az urnák tartalmának pontos megvizsgálása.

Nem tudom osztani *Nagy Gézá*-nak és *Csetneki*-nek ama véleményét sem, hogy itt egy 4—5000 síros egységes bronzkori temetőről volna szó. Egyfelől *Gerecze* ásatásai egészen kétségtelenül igazolták, hogy jelen esetben csakugyan egy egészen kicsi zárt temetővel van dolgunk s másfelől *Csetneki* csak az anyagárok mentén figyelhetette meg a sírok fekvését és számát, de hogy attól jobbra és balra meddig terjed a temető, hitelesen meg nem állapíthatta. Eredeti jegyzeteiből pedig azt látom, hogy a sírok magában az anyagárokból is csoportokban fordulnak elő s közöttük elég nagy üres területek találhatók. Sokkal valószínűbb tehát, hogy a védőtöltés helyén húzódó gyenge emelkedésű földszávon és apró halmokon egész csomó apró, pár száz síros, törzsi temető foglalt helyet egymás mellett, néhol egészen összeérve, amint arra más hasonló domborzatú vidéken is találunk példákat. Ezek egyike a most felásott tököli temető is. A sok apró temető alapján is mindenesetre kétségtelen, hogy a Csepel-szigetet a bronzkorban jelentős számú népesség lakta.

A sírokkal kapcsolatban még csak azt óhajtom megemlíteni, hogy egyes sírokban a halott mellett állatcsontok is előfordultak és pedig *Bos taurus*, *Bos primigenius*, *Equus caballus*,

Cervus, Capra stb. Mindenesetre nagyon kíváncsok volna, ha régészeink ásatásaik alkalmával a sírokban talált állatcsontokat is sír szerint elkülönítve megmentenék, mert azok pontos meghatározása régészeti szempontból is fontos megállapításokra vezethet.

A tököli bronzkori temetőből előkerült koponyák és csontvázak részletes leírását és rasszantropológiai elemzését a többi hazai bronzkori leletekkel kapcsolatosan külön cikkben fogom közölni. Ez alkalommal csupán még a tököli temetőben talált mesterségesen torzított koponyára kívánom a figyelmet felhívni.

Minthogy e temető, mint fentebb láttuk, kétségtelenül bronzkori, és pedig a bronzkor elejéről való s minthogy nevezett makrokefál csontváz a temető egyik bolygatatlan sírjában feküdt, kétségtelen, hogy a mesterséges koponyatorzítás szokása hazánkban már a bronzkor elején megvolt és pedig nem mint általánosan uralkodó szokás, hanem mint egyes családok kiváltsága. Emeli e lelet fontosságát ama körülmény, hogy az Európában eddig előkerült torzított koponyák között ez a legrégebbi, mert tudomásom szerint a bronzkor elejéről teljesen hiteles makrokefál koponya eddig sehol nem került elő. A mesterséges koponyatorzítás kérdésével különben külön cikkben fogok részletesen foglalkozni.

A KÖRNYEZET HATÁSA AZ ISKOLÁS GYERMEKEK NÖVEKEDÉSÉRE.

DR. BARTUCZ LAJOS.

A különböző országokban végzett gyermektanulmányi vizsgálatok kiderítették, hogy a szervezetben rejlő öröklött energiák mellett, aminők a rassz és a nemiség, még egész sereg olyan tényező létezik, melyek az ember növekedésére előnyös vagy káros behatást gyakorolván, azt szabályozzák. E tényezőket a környezet (milieu) neve alatt szokás összefoglalni. A környezet pedig kétféle u. m. a természet (klíma, talaj, ivóvíz stb.) s az emberi társadalom (jólét, nyomor, foglalkozás, életmód, egészségügyi viszonyok stb.). A környezethatások tanulmányozása gyermekantropológiai szempontból igen fontos és nagy gyakorlati jelentőségű.

Az iskolás gyermekek növekedésére vonatkozó vizsgálat-
anyagom összegyűjtésében a rassz-szempontra lévén az irányt-
adó, a környezet tanulmányozására nem helyeztem különösebb
súlyt, annál is inkább, mert az akkor itt nem részletezhető
nehézségekbe ütközött. Mindamellett sikerült adataimat úgy
csoportosítanom, hogy némi következtetést ezen irányban is le-
vonhatunk. Így különösen azt a kérdést tanulmányozhattam,
hogy egyfelől a falusi és városi iskolás gyermekek s másfelől
a különböző iskolatípusok : elemi, polgári, reál- és főgimnázium
tanulói tüntetnek-e fel növekedésükben bizonyos környezeti
hatásokat.

Az első kérdésre feleletet ad a 38-ik lapon közölt táblá-
zat, melyben az aradvárosi és aradmegyei, veszprémvárosi és
veszprémmegyei, keszthelyvárosi és keszthelymegyei magyar, to-
vábbá az aradvárosi és aradmegyei német és oláh fiúk, illetve
leányok évenkénti átlagos termetadatait állítottam össze.

Adatainkból kiderül, hogy *ugyanazon vármegyében, illetve
járásban a városi gyermekek átlagos termete az esetek túlnyomó
többségében magasabb, mint a falusi gyermekeké. Különösen az
ivarérést megelőző u. n. fokozott intenzitású növekedés időszaka ez,
melyben a városi gyermekek természetileg túlszárnyalják a falusiakat.* S minthogy e törvényszerűség egy-
felől a vizsgált területek mindegyikén s másfelől úgy a fiúknál,
mint a leányoknál s a magyaroknál épúgy, mint a németek-
nél és oláhoknál megnyilvánul, világos, hogy nem véletlen je-
lenséggel van dolgunk, hanem a rassz és nem tényezőitől füg-
getlen más, magában a városi, illetve falusi életben rejlő külső
tényező hatásával állunk szemben. Nagyon valószínű, hogy a
városi lakosság jobb táplálkozása, kedvezőbb lakás- és iskola-
egészségügyi viszonyai s ezek következtében a gyermekkori
betegségek és az egészségre káros behatások csökkenése az,
ami a városi gyermekek természetbeli fejlődését kedvezőbbé teszi
a falusi gyermekekével szemben. Ehhez járul bizonyára a vá-
rosi gyermekek korábbi ivarérése is, amire fenti adatainkból is
következtethetünk.

Hogy azután ezek a környezethatások nem közvetlenül,
hanem a belső kiválasztó mirigyek útján nyilvánulnak meg, az
a dolog lényegén mit sem változtat.

Még érdekesebb eredményhez jutunk, ha ugyanazon te-
rületen, mint pl. Arad városában, a különböző (külvárosi elemi,

polgári, gimnázium és főreál) iskolákba járó, de azonos korú magyar gyermekek természetét hasonlítjuk össze, amint az a 39-ik lapon levő táblázatban látható. Kiderül, hogy a belvárosi iskolákba járó fiúk és leányok általában magasabb természetűek, mint a külvárosi elemi iskolák hasonlókorú tanulói, a polgári iskolás fiúk és leányok magasabbak, mint a hasonlókorú elemiiskolások s végül a középiskolákba (főgimnázium, főreál) járó gyermekek természetileg túlszárnyalják az azonos korú polgári iskolásokat.

Nem szorul bizonyításra, hogy ugyanazon városban a külvárosi gyermekek kedvezőtlenebb anyagi és egészségi viszonyok között nőnek fel, mint a belvárosiak. Az is közismert, hogy a gyermekeknek magasabb fokú iskolákba jutása szoros kapcsolatban áll egyfelől a szülők anyagi helyzetével, s másfelől a szülők és gyermekek intelligenciájával. Nyilvánvaló tehát, hogy itt épűgy környezethatásokkal van dolgunk, mint a falusi és városi gyermekek természetbeli különbsége esetében.

Ezzel kapcsolatban csupán Rietz¹ vizsgálatait említem melyek szerint ugyanazon életkorban a jobb tanulók általában magasabb természetűek, jobban fejlettek, mint a rossz tanulók, kik természetileg is visszamaradnak. Vagyis a tanulók szellemi előhaladása vagy visszamaradása bizonyos fokú összefüggésben áll a testi fejlődés előrehaladásával vagy visszamaradásával. Az is könnyen megfigyelhető, bár kevesen tették még nálunk rendszeres vizsgálat tárgyává, hogy a testgyakorlás mennyire befolyásolja a természetbeli növekedést.

Minthogy pedig saját megfigyeléseink szerint is, az ivaréretést megelőző u. n. fokozott intenzitású növés időszaka az, melyben a különböző környezethatások a növekedésre a legnagyobb befolyást gyakorolják, nyilvánvaló, hogy ebben az időben a gyermekek testi és szellemi fejlődésére minden pedagógusnak fokozott figyelmet kell fordítania.

Kíváncsú, hogy az általunk itt csak futólagosan érintett kérdéseket minden iskolában maguk a tanítók és tanárok is, legfőképen pedig az egészségtan- és tornatanárok, valamint a leventeoktatók, minél több szempontra kiterjedő rendszeres vizsgálat tárgyává tegyék,² mert a legnagyobb kincsről, a nem-

¹ E. Rietz: Körperentwicklung und geistige Begabung. Zeitschr. Schulgesundh. Bd. 19. 1906.

² Gyermekmérések iránt érdeklődőknek vizsgálatok végzéséhez kész-

zet jövőendő emberanyagáról van szó. A magyar jövő emberanyagának a szellemi élettel is szoros kapcsolatban álló testi fejlődését figyelemmel kísérni, megismerni s annak alapján mindinkább az elérhető optimum felé irányítani elsőrangú nemzeti érdek s általános emberi szempontból is kötelesség.

De a nevelő munka eredményességének szempontjából sem közömbös, hogy a pedagógus tanítványainak ne csak szellemi fejlődésmenetét bírálja és osztályozza, hanem minden egyes tanítványának testi fejlődését is alaposan ismerje és értékelni tudja.

A testi fejlődés törvényszerűségeinek s az azt befolyásoló környezethatásoknak megismerése, tanulmányozása és okos irányítása azonban a tanárok és tanítók részére beható ember-tani ismereteket tesznek szükségessé. De vajjon honnan szerezzék meg ezeket a szükséges embertani ismereteket a leendő tanár és tanító akkor, ha az embertan az egyetemeken, tanár-és tanítóképzőkön nemcsak külön szaktárgyat nem alkot,³ de az embertani kollégiumok hallgatása még csak egy fél évig sem kötelező? Pedig az embertani ismeretek a tanárnak és tanítónak az itt említetteken túl is igen hasznos és szükséges útbaigazításokat, szempontokat adhatnak. Meg vagyok győződve, hogy intéző köreink előbb-utóbb be fogják látni az e téren mutatkozó hiányok sürgős pótlásának szükségességét.

KÖCSÖGBE TEMETÉS A RÉGI PALÓCOKNÁL.

Dr. BARTUCZ LAJOS.

Arra, hogy az embertan és régészet karöltött munkássága s a mindenre kiterjedő figyelemmel végzett ásatások a század tudományoknak (történelem, néprajz, nyelvészet, folklóre) milyen hasznos útbaigazításokat, sőt bizonyító adatokat szolgáltatnak, tanúságos példát nyújt az alábbi lelet.

1926 decemberében Galgahévízre utaztam, hogy az ott

séggel szolgálunk útbaigazításokkal s módszeresen feldolgozott adataik közlésére lapunk hasábjait az anyagi lehetőségek szerint rendelkezésükre bocsátjuk.

³ Dr. Balogh Béla: Embertan és középiskola, Antrop. Füz. II. évf. 1—4. sz. 1925. — Az embertan helye a nevelésben. Tanáregyes. Közl. 1925—26. 4—5. sz.

folyó földmunkálatok közben előkerülő koponyákat és csontvázakat a Nemzeti Múzeum emberlani gyűjteménye részére megmentsem. Az állomástól a községbe vezető út jobb oldalán, az úttól pár száz méterre az u. n. Gánya-réten, közvetlenül a Galga-patak partján kis domb emelkedett. Ennek homokját hordták akkor az út töltéséhez s közben emberi csontvázakra akadtak. Minthogy a község lakossága a földmunkát akkordban végezte s a munkával nagyon siettek, nemcsak rendszeres ásatást nem végezhettem, de a földet állandóan hordó kocsik arra sem hagytak időt és helyet, hogy legalább néhány sírt nyugodtan felbonthassak. Ezért csupán arra szorítkozhattam, hogy egy-egy épen maradt koponyát megmentsek s olyan helyről figyeljem az esetleg előkerülő leleteket, hol a munkásoknak nem voltam útjokban.

E nehézségek dacára is sikerült megállapítanom, hogy több száz sírból álló béketemetőről van szó. A csontok színe, az itt-ott előkerülő koporsómaradványok, néhány hajkari a és fülbevaló, valamint az egyik sírban talált IV. Béla király idejéből való ezüst dénár viszont kétségtelenné tették, hogy késő árpádkori temetővel van dolgunk. A munkások elbeszélése szerint a halom legfelső rétegében szétszórva kő és tégladarabokat találtak, ami ismét a mellett szól, hogy a domb tetején templom vagy kápolna állott s a körül feküdt a temető. Nem lehetetlen, hogy ez volt Galgahévíz község régebbi település-helye. A falubeliek elbeszélése szerint ugyanis a község nem mai helyén feküdt.

A munkálatok közben feltűnt nekem, hogy a sírokból itt-ott cserépedények is kerülnek elő, persze a sietős munka következtében valamennyi összetörött. Az összeszedett darabok árpádkori festett edényeknek bizonyultak. Mikor azután jutalmat ígértem annak, aki egy ép edényt megment, az egyik munkás teljesen ép állapotban emelt ki egy mázolatlan köcsögöt az egyik sírból. Szokás szerint persze mindjárt felfordította s kirázta belőle a földet, hogy nincs-e benne valami. Szerencsére a köcsög fenekén egy kevés föld még bent maradt. Úgy ahogy volt, mindjárt be is csomagoltam. Mikor azután Pesten a csomagokat felbontottam s a köcsög tartalmát gondosan átvizsgáltam, a fenekén maradt föld között gyermekcsontokat találtam. Érett magzaté vagy újszülötté lehetett. Eleinte nem tudtam magamnak megmagyarázni, hogy mit keresnek a gyermekcsontok a köcsögben. *Pintér Sándornak* a palócokról szóló jeles munkájában azonban olyan adatokat találtam, melyek a lelet értelmét megmagyarázzák.

„Majd mindenik palócfalunak egyik vagy másik szélén — írja *Pintér* — áll egy pyramis alakú kőből épült tömör-oszlop; a palóc e tömöroszlopot — melynek semmi más üressége nincs, mint a világ négy tája felé tekintő oldalán egy-egy fülke, — ma már „káponká”-nak nevezi.”

„Ezen oszlopok sem többet, sem kevesebbet nem jeleznek, mint jelölik azon temetkezési helyet, hová a meg nem keresztelt, tehát „pogány“ gyermekek temetettek, *temetettek* pedig „fazék“-ba és e szokás, némely palóc községben még most is gyakorlatban van.“

„E temetkezési szokáshoz viszonyítva, van a palócaszszonynak egy cserépedénye, s ő ezen edényt ma is úgy nevezi, hogy „sírány“. E sírány alakjára és cífrázatára, a bronzkori temetőkhöz gyakran kiásott edényekkel majdnem azonos, de ma már azon különbség van közöttük, hogy míg a hajdan korban a „káponka“ mellett az anya könnyeit hullatta belé elhunyt magzatja feletti szívfájdalmában, addig most a nap hevében kint a mezőn munkában izzadó urának „bablét“, „kumpérlét“, „cibereőt“, vagy „kiszít“ visz eledelül.“

Nyilvánvaló, hogy a galgahévízi árpádkori temetőben köcsögben talált gyermekcsontok esetében is a palócok amaz ősi szokásával van dolgunk, hogy a halvaszületett vagy keresztetlenül elhalt gyermekeket nem koporsóban, hanem cserépedényben temették el. A sír mélységé kizárja azt a feltevést, hogy a köcsög a gyermekcsontokkal utólag került volna oda. A temető kora egyúttal arról is tanúskodik, hogy e szokás a palócoknál már a 13–14-ik században meg volt. A „sírány“ szó különben cserépedény értelemben Kemenczén, Ipolyságon, Kovár vidékén, sőt Nógrád-megyében is ismeretes. (Nyr. XIV., 518, XIX. 95. XVI. 574, V.)

A „pogány“ gyermekeknek fazékban való temetése úgy látszik hazánk más vidékein is szokásban van, mert Wlislockiné Dörfler Fanni is említi: „Halva született vagy keresztetlenül elhalt gyermeket cserépedénybe, illetőleg kis ládába tesznek és vagy a szülők telkének kerítése mellé, vagy a temetőkerítés külső oldalfala felé temetik, hogy a többi holtakat „ajgatásai-
val ne zavarja“.

Minthogy a galgahévízi lelet által Pintér Sándor leírása történelmi igazolást is nyert, azt hiszem, a kérdés megérdemelné, hogy folkloristáink azzal behatóbban foglalkozzanak s a szokás elterjedését és eredetét megállapítsák. Mindenesetre kíváncsok, hogy az árpádkori temetőkben előkerülő cserépedények tartalmának megmentésére és megvizsgálására nagyobb súly és gond helyeztessék, mint az eddig történt. A tudomány érdekében valónak tartanám, ha a régi sírokban talált edényeket régészeink nem lisztogatnák meg mindjárt a helyszínén oly gondosan, csupán azért, hogy a haza-
viendő terhet megkönnyítsék. Hiszem, hogy az edények tartalmának gondos makro- és mikroszkópikus vizsgálata, a bennük lévő föld iszapolása s vegyi elemzése nem egy esetben felvilágosítást nyújtana arra nézve, hogy mit és miért tettek a halott mellé a cserépedénybe. Hogy ez nemcsak régészeti, de néprajzi szempontból is milyen fontos, nem szorul bővebb bizonyításra.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Kaukázusnépeinek rasszbeli összetétele. A Kaukázus nyelvi és kulturális tekintetben rendkívül színes lakosságának bonyolult rasszbeli összetételét *Djawachischwili*,¹ a tiflisi egyetem tanára évek óta rendszeresen kutatja. Vizsgálatai, valamint a szakirodalom szerint a Kaukázus népei (figyelmetlenül kívül hagyva a mongol eredetű nogájokat és az újabb időben bevándorolt orosz-kozákokat) két rasszhoz tartoznak: a kaukázusi és az iráni rasszhoz.

A. A kaukázusi rassz legfeltűnőbb sajátosságai szerinte: fekete haj (47—67% a különféle népeknél), melyet néha csak sötétnek nevez, sötét iris (53—81%) általában brünnett típus, brachycephalia az esetek 80—96%-ban (a koponyajelző átlaga 83'44—86'55), elég alacsony koponya és kissé széles arc. Az arcjelző 79'44—81'73. A termet átlagértéke 165'3—167'5 cm. közt ingadozik az ide tartozó különböző csoportoknál. A kaukázusi rassz 5 csoportra oszlik: georgiai, cserkesz, lezgi, örmény és metamorf csoportra.

I. A georgiaiak főbb sajátosságai: gyér szőrzet, a fekete haj előfordulásának az összes kaukázusi népek közt a legkisebb gyakorisága (47%), kevésbé brünnett típus, keskeny orr, a koponyajelző átlagértéke 83'77, termetük a kaukázusiak közt a legkisebb (165'3). Szerző megkülönböztet nyugati-, keleti- és középgeorgiai típust. A nyugati típus abban különbözik a keletitől, hogy nagyobb hajlama van a fehér bőrszínre s a dolicho- és mesocephaliára, jellemzi őket továbbá a gyakori mesoprosopia. A közép-típus a nyugati és keleti keveréke.

II. A cserkesz csoport erősebben brünnett típus, a koponyajelző átlaga 83'44, a termetátlag magasabb (167'5); a legközelebb állnak a georgiaiakhoz. A nyugati típus (abkázok, abázok, abazecek) erősen közeledik a nyugati georgiaihoz, viszont a keleti cserkesz típus (kabardok) a keleti georgiaihoz. Itt is van egy kevert típus, mely a nyugati és keleti cserkeszek jellegeit egyesíti.

III. Örmény csoport. Jellemző az igen sűrű szőrzet, a sötétbarna iris nagy gyakorisága (81%), a nagy koponyajelző (86'55), a nagy magasság-hosszúsági jelző (73'05), az alacsony arcjelző (78'2), kis mellkőrforgat és kis relatív karhosszúság. A termet 167'1 cm. Armenia, Georgia, Törökország és Perzsia örményei több típusra hasadnak.

IV. Lezgiek. Erősen rövidfejűek (86'06), a rövidfejűség gyakorisága az összes kaukázusiak között a legnagyobb (96%). A magasság-szélességi jelző 82'58, az arcjelző 81'73, az orrjelző 65'2. A törzs aránylag hosszú, a termet átlagértéke 166'8. Az alaptípus Daghestan nyugati részén van elterjedve, főképvisezői az avarok. A keleti típus sötétebb és magasabb termetű.

V. Metamorf csoport. Vannak kaukázusi népek, melyeknél jellegzetes rasszsajátságok alig találhatók. Nehéz eldönteni, hogy külön típusok széttörédezett maradványai-e, avagy keverékek. D. ezeket a kaukázusi rassz metamorf típusainak tartja. E típusok:

1. Georgiai cserkesz keverékek: osszéték, csecsenek, ingusok.

2. Georgiai-örmény: georgiai zsidók, údok.

3. A lezgi csoport metamorf típusai a kumukok és a lezgi-tatárok.

4. Lezgi-örmény: lezgi- és semachizsidók.

¹ *Al. Djawachischwili: Die Rassenzusammensetzung der Kaukasusvölker. Arch. f. Anthrop. XX., H. 2—4., pp. 76—89.*

B. Az iráni rassz. Aserbeidsan őslakóknak tekintett népei Iranból származnak: a perzsák és a kurdok közeli rokonai. Az antropológiai vizsgálatok alapján e három típust külön rassznak kell tekinteni (iráni rassz), mely a kaukázusitól élesen megkülönböztethető. Az iráni rassz sötétbrünett típusa némely vidéken a 100 % gyakoriságot is eléri. A kaukázusival ellentétben keskenyarcú és dolichocephal vagy a hosszúfejűségre hajló mesocephal (a koponyajelző 77.77—78.73). A magasságszelességi jelző 90.05—93.84. A termet valamivel magasabb, mint a kaukázusi rassznál.

I. Aserbeidsaniak. A sötét iris nem oly gyakori, mint a kurdoknál és a perzsáknál, a hosszúfejűség csak 45 % -ban fordul elő (jelző 77.77), jellemző még többek közt a kis szemtávolság.

II. Kurdok. A sötét iris gyakorisága 100 %, a dolichocephalia 60 % -ban fordul elő (jelző 77.92). A Kaukázus népei közi a kurdok a legmagasabbak (168.6 cm.).

III. Perzsák. 99 % -ban Brünett típus. Magas fej, nagy archossz és kis aránylagos mellkörfogart a legszembe-tűnőbb jelek. A koponyajelző közép-értéke 78.73. Az irániak közt a legalacsonyabbak (166.9 cm.).

IV. Metamorf típusok. A semachi tatárok rokonsági nyomait az iráni rasszban (aserbeidsaniak) kell keres-nünk.

Dr. Balogh Béla.

Norvégia embertípusai. Már Jus-tus Barth (Crania antiqua in parte ori-entali Norvegiae meridionalis inventa, Christiania, 1896.) megállapította ónor-vég koponyák vizsgálata alapján, hogy eltekintve a finnektől és egyéb kisebb számú idegen elemektől, a norvég nép két főtípusra bontható: a dolichocephal-mesocephal „Vikingtípus”-ra és a

brachycephal „Jaedertípus”-ra. A mai lakosság vizsgálata¹ teljesen fedi Barth megállapítását. A „Vikingtípus” nem más, mint a mai rasszantropológia nyelvén szólva az északi (nordicus) rassz, a skandináv népek főeleme; a „Jae-dertípus” pedig az alpi rasszal azonos. Az előbbi típus legtisztább Kelet-Nor-végiában; ezt Bryn egyszerűen norvég-nak nevezi. Az utóbbi típus aránylag legtisztábban délen és a nyugati par-tokon található; ezt Bryn alpi-norvég névvel jelöli. A harmadik főelemet az északon lakó rövidfejű finn-norvég ke-veréktípusok alkotják.

A norvég egyik legfeltűnőbb saját-sága a világos szem. Bryn norvég tí-pusánál a kék szem 67.2 % -ban, az alpi-norvég típusnál 49 % -ban fordul elő (általában világos 88.9 %, illetve 78.8 %). Bryn adatait összehasonlítva Hannesson vizsgálataival, arra a vá-ratlan eredményre jut, hogy Izlandban a kék szem gyakoribb (75.8 %), mint Norvégiában és általában Skandinávi-ában. Minthogy az izlandiak tulnyomó része Nyugatnorvégiából származik, hol a kék szem az erősebb alpi keveredés miatt kevésbé gyakori, mint pl. Nor-végia keleti részén, a jelenség szerinte csakis kiválgatással magyarázható (kék szem, mint domináns jelleg). A másik két eshetőség, t. i. a milieunak ily irá-nyú hatása és az alpi elem későbbi benyomulása Norvégiába szerinte ele-sik. Világos (szőke és hamvas) haj Bryn norvég típusánál 51.1 % -ban, az alpi-norvégeknél 49.4 % -ban található. A termet középértéke igen kiterjedt vizsgálatok alapján 21 éves novégeknél 172.2 cm., felnőtteknél Bryn szerint 175 cm. Az északi rassznál természetesen magasabb a középérték, az alpi keve-rék-elemeknél alacsonyabb (168.1 cm.). A 176—180 cm.-es középértékek tul-zottak. A termet Izlandban valamivel

¹ Dr. Halfdan Bryn: Die Menschenvarietäten Norwegens. Anthr. Anz., 1926. III. 3., pp. 161-186.

magasabb, amit *Bryn* szintén genetikus selectioval magyaráz. A két rasszelem növekedési típusa is eltér egymástól, ami *C. Schiötz* vizsgálatai alapján felismerhető. *Schreiner K.* és *A.* szerint a középiskolai tanulók minden korosztályban magasabbak, mint a velők egykorú népiskolai tanulók. Ezt *Bryn* nem annyira a szociális különbségnek, mint inkább a rasszkülönbségnek tulajdonítja. Eszerint a szellemileg és így társadalmilag is magasabban álló réteg — melynek gyermekei inkább bejutnak a középiskolába — főleg a rassztisztább északi elemből kerül ki. A fejfeljelő középértéke a kifejezetten norvég (*nordicus*) lakosságú vidékeken 77—78, az alpi-norvégeknél 80 körül, a finn keveréknépeknél 81—82, északon néhol 84—85. A fejfeljelő tekintetében a svéd koponya megfelel a kelet-norvégnak, az izlandi a nyugatnorvégnak. A norvég *leptoprosop*, az alpi-norvég *mesoprosop*, a finn keveréknépekre pedig az *euryprosopia* jellemző. A norvég nőknél általában a szem és különösen a haj sötétebb, az arc szélesebb és a rövid fej gyakoribb, mint a férfiaknál. Lehetséges, hogy *A. Schreiner* vizsgálati anyaga főleg az alpi-norvég lakosságú vidékekről került ki.

A jellegek korrelációit vizsgálva, Norvégiában a kék szem együtt jár a szőke hajjal, magas termettel, *dolichocephal* vagy *mesocephal* koponyával, *lepto-* vagy *mesoprosopia*val, a barna szem pedig barna hajjal, közép-termettel, *brachycephalia*val, *euryprosopia*val.

A két fő rassz (*nordicus* és *alpinus*) tehát két eléggé éles típusban ismerhető fel. *Bryn* éppen ezért a szőke *brachycephal* elemet a két rassz keveredésére^{*} vezeti vissza; tehát oly rassztípus, melynél a szőkeség genetikusan a *brachycephalia*hoz volna kötve. Norvégiában nem mutatható ki.

A. M. Hansen és *G. Ekholm* azon a nézeten vannak, hogy Skandinávia

legelső lakója nem a hosszúfejű, hanem a rövidfejű típus volt, mely ezen — a ma általános véleménnyel ellentétes — nézet szerint már az utolsó interglaciális periodus óta él Norvégia nyugati partjain.

Dr. Balogh Béla.

Délamerikai indián-koponyák. *H. Ten Kate*, a párisi amerikológusok folyóiratában néhány kraniológiai adatot közöl a délamerikai indián-törzsek homályos rassz-viszonyainak tanulmányozásához.*) Ő maga ugyan csak 1 karaib-, 2 akawai-, 1 arowak- és 3 goajira-koponyát vizsgált, de adatainak értékét kölcsönöz a nevezett törzsekhez tartozó eddig ismert koponyák meglehetősen csekély száma, sőt ritkasága.

Az Antillák és Dél-Amerika északi-keleti s keleti részeinek Kolumbus előtti kultúrája főleg a tupi-, arowak- és a karaib-indiánok neveihez fűződik. A fehér ember pusztító útjába először a *karaibok* kerültek. Ezek elkeveredett csekély számú utódaiban a régi karaib-típus már többé nem ismerhető fel és csak néhány csontmaradvány alapján tanulmányozható. A karaib-koponyák az amerikai és európai múzeumokban egyaránt ritkaságok. Több karaibnak tartott koponyáról kiderült, hogy hitelességükhöz szó férhet. *Kate* a *Dusseau*-tól az amsterdami katalógusban, a *Flower*-tól az „*Osteological Catalogue*“-ban leírt, valamint a *Thesaurus Craniorum*-ban és a német gyűjteményekben ily név alatt szereplő koponyákat sem mind tartja kétségtelenül hiteleseknek. A *Kate* által feltétlenül hitelesnek elismert kontinentális eredetű karaib-koponya egy kb. 30 éves férfi koponyája, melyet a georgetowni múzeumban őriznek. Főbb jellegei: homloka futó, szemöldökívei

*) *H. T. Kate*: Notes d'anthropologie Sud-Américaine. Journal de la Société des Américanistes de Paris, Tome XVI., 1924, pp. 183—193.

mérsékeltlen fejlettek, a varratok elég egyszerűek, hyperbrachycephal (jelzője 86) és alacsony széles arcú (euryprosop). A karaib néven leírt koponyák valamennyien brachycephalok.

A karaibokkal közel rokon az *akawoi* (accawai, akavais, Brit-Guyanában) törzs, melyről ugyancsak kevés adatot ismer az antropológiai irodalom. A *Broesike*-től leírt és a berlini gyűjteményben őrzött női akawoi-koponya brachycephal (index: 83'4), a *Kate*-től leírt és a georgetowni múzeumban levő két koponya közül az egyik (férfi) mesocephal (78'3), a másik (női) hyperbrachycephal (87'2). A férfi koponya keskenyarcú (leptoprosop). A koponyajelző tekintetében tehát a leírt akawoi koponyák nagy eltéréseket mutatnak, de a rövidfejűség tendenciája az ismert koponyákból megállapítható. Egyéb fontosabb jellegek: prognathia, futó homlok és a ma élő utódoknál is feltűnően gyakori mongoloid vonások.

A nagymultú *arowak* törzsről már valamivel több kraniológiai adatot ismer az irodalom. *Roland Bonaparte* herceg (Les habitants de Suriname), *van der Hoeven*, *Davis*, *Broesike* és *Flower* írtak arowak-koponyákról, *R. Virchow* egy arowak gyermeki hydrocephal koponyával foglalkozott. A *Kate*-től leírt 30 év körüli férfi koponyája eléggé prognath, fejlett szemöldökívvel, mesocephal (76'9), szerző szerint sous dolichocephal, alacsony széles arcú (euryprosop).

A *Kate*-től vizsgált törzsek közül somatológiai tekintetben a legjobban ismerlek a goajira-indiánok. Ez a törzs a Goajira-félszigeten lakik a Karaib-tenger és a Maracaibo-öböl közt Colimbiában, közel a venezuelai határhoz. Nyelvészeti és etnológiai szempontból egyike a legismertebb dél-amerikai törzseknek. *F. A. Simons*, *A. Ernst* és *H. Candelier* kutatásai szerint nyelvileg az arowak-családba

tartoznak. Somatikus tekintetben *A. Ernst*, *R. Virchow* és *G. Marcato* foglalkoztak Dél-Amerika ezen érdekes törzsével. *Kate* adatai elég jól egyeznek az előbbi szerzők eredményeivel. A goajira-indiánok alacsony vagy középtermetűek, zömökek, erősek, arcukat durva vonások, vastag ajkak és kissé ferde szemek jellemzik. A caracasai múzeumban őrzött 3 goajira-koponya főbb jellemvonásai: mérsékelt prognathia, kissé futó homlok, mérsékelt torus occipitalis, leptoprosopia. Az egyik (férfi) koponya jellegzetes sajátsága a bregma és stephanion közt levő depressio, gyöngye laposság az occiput, obelion és lambda közt és kiemelkedő nyakszirt-pikkely. A koponyák brachycephalok (80'4, 82'5), egy koponya hyperbrachycephal (88). *Marcato* a goajira-koponyák cephalindexeinek átlagát férfiaknál 80'3-ban, nőknél 81'1-ben állapította meg. A goajira-koponyák túlnyomó nagy részének legfeltűnőbb jellege a határozottan rassz-jellegnek tekinthető csekély kapacitás. E jelleg tekintetében valamennyi szerző leírása egyezik. *Kate* az egyik koponyát 1214 cm³-nek mérte. A legmagasabb átlagot *Marcato* állapította meg: férfiaknál 1352, nőknél 1219 cm³-ben, de megjegyzendő, hogy az általa mért minimális köbtartalom 1290, illetve 1135 cm³. *Schmidt* 1197 és 1035 cm³, sőt *Ernst* 1012 cm³ köbtartalmú goajira-koponyákat is mért. *Virchow* 8 koponya közt négyenél talált 1200 cm³-nél alacsonyabb értékeket (nannocephal koponyák). A kis kapacitású koponyák más délamerikai indián-törzseknél sem ritkák.

Kate idézett dolgozatában végül egy 15 éves *lenguas*-leányról közöl néhány somatikus adatot. A *lenguas*-indiánok a Chaco egyes vidékein, különösen a Rio Salado (a Paraguay jobb mellékfolyója) mentén élnek és nyelvileg az arowak-család egyik ágának tekintendők. *Kate* kraniológiai-fiziogno-

miai tekintetben is nagy hasonlóságot lát a *linguas-leány* és az *arowakok* között. A *mongoloid* vonásokkal bíró *linguas-leány mesocephal* (79'3), arca széles és alacsony (*euryprosop*), ajka vastag, bőre világos sárga, orra széles, de az orr-profil egyenes.

Kate, valamint a tőle idézett szerzők adataiból következtetve, az említett délamerikai indiánok valamennyien *brachycephalok*, csak az *arowakok* és részben az *akawoiok mesocephalok*, míg a kifejezetten hosszú koponya egyiknél sem fordul elő. A *karaib* és *arowak* széles arcú, az *akawoi* és a *goajira* keskeny arcú típusnak látszik.

Dr. Balogh Béla.

Az antropometriai pontok valódi helyzete. Egy pont térbeli helyét három egymásra merőleges síktól mért koordinátája határozza meg. Ezt az elvet a *kranio-metria* jól ismeri, élő egyének mérésénél azonban rendszeren beérnek valamely antropometriai pontnak a *horizontalis* (alap-) síktól és a *test sagittalis* síkjától mért távolságával, tehát két koordinátával.

Davenport javasolja a harmadik koordinata bevezetését, mert a test valamely pontjának térbeli helyzete e nélkül tökéletesen nem határozható meg.¹⁾ A harmadik sík lehet szerinte a szoba vertikális fala, mely a mérendő egyén megfelelő beállításával a *test frontalis* síkjával párhuzamos, tehát *parafrontalis* síknak is nevezhető. A mérendő egyént úgy állítjuk, hogy a sarkok, a far és a lapockák éppen érintsék a falat. Így helyzetben mérhetjük pl. az *iliospinale* merőleges távolságát a *horizontalis* síktól (a padlótól), továbbá a *sagittalis* síktól (mely távolság egyenlő a *horizontalis interspinale-távolság* felével), végül mérhetjük a har-

madik koordinátát, vagyis az *iliospinale*nak a *parafrontalis* síktól (a faltól) mért merőleges távolságát (a mélységet). A három méret tökéletesen meghatározza az *iliospinale* térbeli helyét. A test részaránytalanságainak mérésénél a *sagittalis* sík külön kijelölése elkerülhetetlen. Bizonyos, hogy két dimenziós ábrázolás nem adhat képet az emberi test alakjáról. *Davenport* a mélység mérésére egy széles (a falhoz illesztendő) alappal és csak egy karral ellátott mércét szerkesztett (*depth measurer*). Kapható *P. Hermann* cégnél Zürichben.

Dr. Balogh Béla.

A tornázás hatása a női test méreteire. Az 1923-ban Münchenben tartott német tornaünnep alkalmával az összes tornászok és versenyzők (3457 férfi és 1534 nő) kötelező testmérésnek voltak alávetve. A női anyagot *A. Rott*¹⁾ dolgozta fel. Testgyakorlást űző jól fejlett női testek bizonyos irányú kiválogatást jelentenek ugyan, mégis a Németország minden részéből és a különféle szociális rétegekből származó nők meglehetősen megbízható képet nyújtanak a fiatal, egészséges német nő testéről.

A. Rott a 16—30 éves tornásznők vizsgálatából megállapítja, hogy a betöltött 18. életév után a termet és a testsúly középértékeiben lényeges különbség nem mutatkozik, ami azt jelenti, hogy a német nő 18 éves korában már teljesen kifejletnek tekinthető. A tornásznőknél a termet középértéke 158 cm., a testsúlyé 53'5 kg.

Az összes egyéneket 3 földrajzi (észak-, közép- és délnémet) csoportba osztva, kitűnik, hogy termetben és testsúlyban lényeges rasszbeli különbségek nem mutatkoznak; a középértékekből mégis megállapítható, hogy az észak-

1) C. B. Davenport: Coordinates in Anthropometry. *Anthrop. Anz.* 1926, III., 1., pp. 30—32.

1) A. Rott: Körperbaustudien an deutschen Frauen. *Anthr. Anz.* 1926, III 1., pp. 39—45.

német nő kissé magasabb, a délnémet súlyosabb, a középnémet kissé alacsonyabb és könnyebb.

A szociális rétegek (foglalkozás) szerint rendezett anyag a következő eredményeket nyújtja: A szellemi foglalkozást űző tornásznők magasabb termetükkel és nagyobb testsúlyukkal elég élesen kívánnak. Feltűnő, hogy a hivatalnoknők mellkörfogata középértékben kisebb, mint az egyéb szellemi foglalkozást űző nőké (tanítónőké, tanulóké), ami az ülőfoglalkozás kedvezőtlen befolyásának tulajdonítható, de nagyobb, mint az ipart űző nőké, elárúsítónőké, gyári munkásnőké. Ez utóbbiaknál a legkisebb a mellkörfogat középértéke, de ezek testsúly és termet tekintetében is elmaradnak, ami a legkedvezőtlenebb szociális helyzetük eredménye.

Rott adatait összehasonlítván más szerzők eredményeivel, megállapítja, hogy a tőle mért tornásznők középértékben aránylag rövid törzsűek és

hosszúlábúak, továbbá mellkörfogatuk nagvobb, haskörfogatuk kisebb, mint az eddig vizsgált német nőké. Szerző a mellkas jó fejlettségét és a feszesebb hasizomzatot a rendszeres testgyakorlásnak tulajdonítja. Oly vizsgálatok értékelésénél, melyek a testgyakorlásnak a test fejlődésére való kedvező hatásait törekednek kimutatni, óvatosságnak kell lennünk, mert hiszen az átlagos méretek fölötti többlet-értékek nem tulajdoníthatók *kizárólag* a tornának vagy sportnak. A tornázásra és a sportolásra éppen a kedvezőbb konstitúciójú egyének éreznek hajlamot és keresnek alkalmat, ezért ily egyéneknél bizonyos méretek (pl. a mellkörfogat) a testgyakorlástól függetlenül is előnyösebbek. Másrészt azonban tagadhatatlan, hogy a testgyakorlás a test méreteire befolyással van és így a német tornásznők kedvező mellkas- és haskörfogalméretei részben feltétlenül a sportolásnak tulajdoníthatók.

Dr. Balogh Béla.

IRODALOM.

Luschan, Felix v.: *Völker, Rassen, Sprachen. Anthropologische Betrachtungen. Deutsche Buchgemeinschaft. Berlin 1927. 382 old. 3 60 Mk.* A fajkérdésnek az utóbbi évek alatt óriási mértékben megszaporodott irodalmában kevés olyan tárgyilagos munka jelent meg, mint *Luschané*, melyet laikus és szakember egyaránt élvezettel és haszonnal olvashat. A sokat utazott, sokat tapasztalt, széles látókörű szakember szól hozzánk a könyvből, aki az embertan, néprajz és összehasonlító nyelvészet széles mezőin egyformán otthon van. Véleményalkotásában, ítéletkimondásában óvatos, csak az alaposan megrostált hiteles adatok bizonnyító erejére támaszkodik. Nem híve az

egyoldalú, célzatos beállításoknak s elítéli a tetszetős hipotéziseknek tudományos igazságok gyanánt való feltüntetését. Könyve bevezető fejezetében rövid, világos áttekintést nyújt a fajkérdésre vonatkozó kutatásokról. Ezután 7 fejezetben végig vezet bennünket az egyes földrészekben s bemutatja az ott élő népek rasszbeli összetételét. Az aránylag egyszerű rasszösszetételű ausztráliaiból indul ki s úgy halad az összetettebbek felé. Előzása tárgyalásánál a rasszkérdések tudományos megoldásának mikéntjét is bemutatja. Előadasmódja élvezetes s szinte észrevétlenül vezeti rá az olvasót a legnehezebb problémák megértésére. *Kollman*nal szemben azt vallja, hogy a magyar-

ságban a nagy keveredés dacára is megmaradtak ősi keleti rasszelemei és fájjalja a magyar antropológia hátramaradottságát. A könyv értékes belső tartalmát harmonikusan egészíti ki a csinos külső kiállítás.

Bartucz Lajos.

Kern, Fritz : Stammbaum und Artbild der Deutschen und ihrer Verwandten. Ein kultur- und rassengeschichtlicher Versuch. Lehmann. München, 1927, 445 ábra. 13 Mk. A rasszantropológiai kutatások nagy fellendülése a szomszéd tudománysszakmák művelőit mindinkább ama feladat elé állítja, hogy a felvetett kérdésekkel szemben ők is állást foglaljanak. Szerzőnk a historikus szemével és tapasztalataival tárgyalja a rasszproblémákat s az u. n. történelmi antropológia útjait egyengeti. *Paudler* alapos munkáját tovább építve kimutatja, hogy a jégkor végén élt művészi hajlamú cromagnon-rassz nem pusztult ki, hanem utódai elkeveredve s szétszórva Európa különböző vidékein ma is felfalálhatók. Bár képanyagának egy része kifogásolható, munkája mégis mint a kérdésnek első képanyagos összefoglaló feldolgozása, értékes s a probléma behatóbb tanulmányozására ösztönző. Az uralkodó rasszokat kapcsolatba hozza azok életmódjával s azon nézeten van, hogy a pásztorrasszok az államalkotók, amihez az emberanyagot a földmivelő rasszok adták. Európa régibb rassztörténetének kulcsát egyfelől a nordicus és mediterrán rassz s másfelől az indogermán és szemitó-hamita kultura rokonságában látja. A rassztypusokkal hivatás- és foglalkozástypusokat kapcsol össze s rámutat a rassztörténet és kultúrtörténet szoros egymásbefonódására. Szerzőnk maga is elismeri, hogy munkája tulajdonképpen csak hipotézis, de így is hasznos, mert új gondolatokat fakasztó. A felvetett problémák megoldásához azonban még

behatóbb vizsgálatokra s a rasszok objektivebb kezelésére van szükség. Mindenesetre öröndetes, ha a rasszkérdés minél több szempontból alapos vizsgálat alá vétetik s az u. n. történelmi antropológia fejlődését nagyban elő fogja segíteni, ha ahhoz komoly történetbúvárok is hozzászólnak.

Bartucz Lajos.

Günther, H. F. K. : Rassenkunde des deutschen Volkes. 12. Aufl. München, 1927. Lehmann, 498 old., 526 ábra, 28 térkép. 12 Mk. Annak a nagy érdeklődésnek, amely Németországban a rasszkérdés iránt megnyilvánul, mi sem fényesebb bizonyítéka, mint az, hogy *Günther* könyve rövid öt év alatt 12 kiadást ért meg. S az újabb és újabb kiadások a könyvnek csak hasznára váltak, mert tudományos tartalmában, komolyságában növekedett anélkül, hogy az népszerűségének ártott volna. Az első kiadás szembetűnő hibái megfogtak, egyoldalú beállításai tompultak, s tudományos lámpontjai szaporodtak. Figyelembe veszi az újabb rasszkutatások eredményeit s érinti a konstitúciót és a vércsoportokat, melyekkel szemben tartózkodó álláspontot képvisel. Az új kiadásból kimaradt a zsidók rasszantropológiája, amit külön könyvben szándékozik bővebben megírni. Az egyes rasszok pszichikai jellemzésében az előbbi kiadásokhoz képest több változtatást eszközölt, rasszpsychológiája azonban még így is több tekintetben subjektív alapon áll. Lényeges változtatásokat találunk képanyagában is, s a benmaradt hibákat ki egyenlíti a közölt képek nagy száma. A könyv tulajdonképpen arra van szánva, hogy a német nép rasszantropológiai összetételét megismertesse, azonban tekintve, hogy e rasszok csaknem minden európai népben előfordulnak, s mert a szerző a rasszantropológia általános kérdéseivel is foglalkozik, bárki tanúsággal olvashatja. A hibák mellett

is nagy érdeme Günthernek, hogy könyveivel a rasszkérdés s általában az embertan iránt való érdeklődést széles rétegekben elterjesztette. A szép, izléses kiállítás a kiadót dicséri.

Bartucz Lajos.

Fischer, Eugen: Rasse und Rassenentstehung. Ullstein, Berlin, 1927. 138 o. Aki a rasszkérdésről rövid, világos és komoly útbaigazítást akar, annak a legmelegebben ajánlhatjuk a kiváló szerzőnek a „Wege zum Wissen” című sorozat 62.-ik kötete gyanánt megjelent kis könyvecskéjét. Különösen kíváncsi a kérdésnek ilyen komoly, tárgyilagos ismertetése s az alapfogalmak precíz meghatározása most, amikor a rasszkérdésről annyi szubjektív s a fogalmakat összekeverő népszerű munka jelenik meg. Fischer nem futólagos hatásra és hangulatkeltésre törekszik, hanem arra, hogy a kérdés alapjait minél világosabban, exaktabban bemutassa. A rasszfogalom meghatározásával s a rasszjellegek mibenlétével ismerteti meg előbb az olvasót, majd a rasszokat a domesztikáció eredménye gyanánt mutatja be. Foglalkozik a rasszok keletkezésének problémájával s minthogy ez viszont az egész emberiség keletkezésének kérdésével kapcsolatos, tárgyalja a kihalt emberi rasszokat is. — Könyve második részében a rasszok biológiáját mutatja be, beszél a rasszkereszteződésről, termékenységéről, konstitúcióról, nemű viszonyokról, a rasszkereszteződések eredményeiről, a rasszok elterjedéséről, tartósságáról és pusztulásáról. Végül a rassz és nép fogalmak éles megkülönböztetésére hívja fel a figyelmet. Kár, hogy e tartalmas könyvet nem élénkíti néhány kép.

Bartucz Lajos.

Lenz, Fritz: Über die biologischen Grundlagen der Erziehung. 2. Aufl. München, 1927. Lehmanns Verlag. 51 old. 8 ábra, 1'50 Mk. A nemzetek jövője szoros kapcsolatban áll azzal a

kérdéssel, milyen mértékben tudják a fejlődő nemzedékekből helyes neveléssel az értékek maximumát kitermelni. Ezért az embertani ismeretek, de legfőképpen az örökléstani kutatások eredményei ma már nélkülözhetetlenek az eredményes nevelői munkában. Szerzőnk az embertan, örökléstan és rasszhygiénia szemszögéből világítja meg a nevelés fontos problémáját a tölemegszokott világos okfejtéssel és lebilincselő előadásmodorral. Röviden bemutatja az öröklés és környezethatások szerepét, viszonyát s a tehetségek, képességek fejlesztésének okszerű módjait. A nevelés legfőbb feladatát az öröklött képességek helyes kifejlesztésében, gyakorlásában látja s reámutat az értéktelen elemek elszaporodásából származó károkra. Kiemeli a felelősség érzet fontosságát, a rasszhygiéniai kapcsolatok jelentőségét s vázolja a társadalmi kiválogatódás (szelekció) nagy szerepét. A különböző közép- és felső iskolákban az eddiginél szigorúbb, okszerűbb szelekciót javasol. Bizonyító adatokat sorakoztat fel a szellemi képesség és termékenység kapcsolatára s tárgyalja az iskolaidő megrövidítésének kérdését. Kíváncsi, hogy eme, új szempontokban gazdag s gondolatokat fakasztó füzetet minden nevelő és kultur politikus elolvassa.

Bartucz Lajos.

Monheimer, B.: Das Röntgenbild des Unterkiefers. Deutsche Zahnheilkunde. Heft 2. Leipzig, 1928. Georg Thieme. 54 oldal, 23 ábra, 4'80 Mk. Szerző Walkhoff nyomdokain haladva 16 majom, 29 diluviális és 69 mai emberállkapocs röntgenképét teszi összehasonlító vizsgálat tárgyává. Rámutatván a röntgenképek nagy használhatóságára, a következő eredményekre jut. Az állkapocs belső csontszerkezete az alsóbbrendű majmoktól felfelé haladva az emberszabásúakig, mindinkább fejlődik, komplikálódik. A diluviális emberi

állapcsokon az ág (ramus) és test (corpus) szerkezete a heidelbergi állkapocstól felfelé fokozatosan egyszerűsödik, ellenben a középdarabban új szerzemény gyanánt — mint emberi jelleg — fellép a megvastagodott bazális szivacsállomány s ez megmarad a mai emberen is. Véleménye szerint az állkapocs röntgenképe alapján a rasszbeli hovatartozás nem állapítható meg mindig. Az állkapocság (ramus) belső csontlécei (trajectoria) a rágás mechanizmusával függnek össze, míg a középdarabban lévő u. n. basal-spongiosa kifejlődése a beszéddel, illetve a Mm. digastrici, geniohyoidei és genioglossi működésével kapcsolatos. E két, egymással ellentétes folyamat eredménye az állcsúc fokozatos előtérbe lépése. Kíváncsú, hogy az egyes rasszokra vonatkozólag a kérdés nagyobb anyagra kiterjedő tanulmány tárgyává tétessék.

Bartucz Lajos.

Weidenreich, F.: Rasse und Körperbau. Springer, Berlin 1927, 187 old. 201 ábra. 12'60 Mk. Az orvosok már régebb idő óta megfigyelték, hogy bizonyos betegségek vagy betegségre való hajlamok bizonyos jellegzetes testalkattal (konstitúció) kapcsolatosak s ennek alapján u. n. testalkati (konstitúciós) típusokat különböztettek meg. Az egyes szerzők az emberiséget 2, 3, 4 konstitúciós típusra osztották. Különböző szerzőknek más és más névvel elnevezett konstitúciós típusai részben fedik egymást, részben kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak. Amíg egyesek megelégedtek e típusoknak egyszerű konstataciójával s azoknak csupán bizonyos betegségekkel vagy betegség-hajlamokkal való összefüggését kutatták, addig mások bizonyos rasszokkal hozták őket kapcsolatba. Sőt akadtak olyanok is, akik a rasszokat egyszerűen megtagadták s csupán konstitúciós típusok létezését ismerték el. Az első láz lecsillapodása után azonban a megfontolab-

bak belátták, hogy a különböző szerzők által felállított konstitúciós típusok között nagy a zavar és sok bennük a szubjektív vonás. Ezért újabb, behatóbb vizsgálatok indultak meg, hogy a rassz és a konstitúció viszonyát megállapítsák. Ilyen törekvés vezette *Weidenreich*-et is fenti könyve megírásában.

Az első fejezetben a konstitúció, konstitúciós testalkat és rassz fogalmak mibenlétét tárgyalja s azt az álláspontot képviseli, hogy a konstitúció bizonyos típusok formájában minden rassznál azonos, vagyis egyes konstitúciós típusok az egész emberiségre jellemzőek, tehát a rasszok felett állanak.

A második fejezetben a különböző szerzők testalkat-típusait mutatja be, majd a saját két főtipusát: a leptó- és euryóm tipust ismerteti azok jellegeivel együtt.

A 3-ik fejezetben a nevezett két fő konstitúciós típus előfordulását vizsgálja s arra az eredményre jut, hogy azok minden rasszon belül előfordulnak, ezért a rasszoktól függetlenek s az általános testalkatból és arcvonásokból a rasszokra nem lehet mindig biztos következtetést vonni.

A további fejezetekben az európai rasszok és konstitúciós típusok történetét, keletkezését, változóságát, majd a rassz- és konstitúciós jellegek viszonyát tárgyalja.

Ha a könyvben felsorakoztatott adatok alapján a kérdésről mérleget készítünk, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a rasszok és konstitúciós típusok viszonyát *Weidenreich*-nek sem sikerült tisztázni s nagyon valószínű, hogy az eddig követett módszer alapján mások fáradozása is meddő lesz e téren. Mert hogy bizonyos rasszok és konstitúciók mennyiben fedik egymást s hogy bizonyos konstitúciók milyen mértékben rasszokfelettliek, azt majd csak akkor lehet eldönteni, ha mindkét irányú vizsgálatot az összes rasszoknál, min-

den szubjektív mozzanatot kizáró szigorú módszerességgel s kellő számú, de ugyanazon emberanyagon fogják végezni. Annyit mindenesetre már az eddigiek alapján is megállapíthatunk, hogy egyfelől mindama konstitúciós vizsgálatok, melyeket nem őriztek ellen ugyanazon emberanyagon végzett rendszeres antropológiai vizsgálatok, a rassz és konstitúció viszonyának eldöntésére alkalmatlanok s másfelől amaz embertani vizsgálatok és rasszmegállapítások, melyek csupán fényképek szemléletére vagy az általános festalak és arcvonások megfigyelésére terjedtek ki, teljesen ingatag alapon állanak s ezért sem rasszok hiteles megállapítására, sem a rassz és konstitúció viszonyának tisztázására nem használhatók. Az eddigi eredmények tehát mindkét oldalon több óvatosságra és nagyobb módszerességre figyelmeztetnek, egyben pedig az antropológiai vizsgálatok terét nagy mértékben kiszélesítik. A szép kiállítású könyvet gazdag képanyag díszíti.

Bartucz Lajos.

Dr. Balogh Béla: A hazai antropológia sorsa. Különlenyomat a Debreceni Szemle 1928. febr. számából. Szerzőnk 14 oldalas cikkében a magyar antropológia történetéről s a hazai antropológiai törekvésekről ad összefoglaló, kerek képet, melyet részletes irodalmi utalásokkal kísér. Az embertan hazai történetéről kisebb ismertetések jelentek ugyan már eddig is meg, azonban azok egyike sem volt oly mértékben összefoglaló s az egész kérdés-komplexumról hű képet adó, mint Balogh cikke. Állást foglal az egyetemi embertani tanszék betöltése, egy országos embertani intézet és múzeum felállítása s az embertannak a középiskolai oktatásba való bevitele mellett. — Világos előadásmodora s meggyőző érvelése mellett minden sorát a magyar antropológia iránt érzett izzó szeretet és lelkesedés hatja át.

Bartucz Lajos.

Dr. Walter Scheidt: Rassenunterschiede des Blutes. Leipzig, 1927. Georg Thieme. 109 old. 4'80 Mk. A serologiai kutatásoknak az utolsó két évtizedben történt nagy fellendülése az emberi rasszok tanulmányozásában is mindinkább a vér reakciójának (isohäm-agglutination) vizsgálására irányította a figyelmet. Mind többen akadtak olyanok — bár többnyire nem vérbeli antropológusok —, kik a megállapított 4 vércsoport elterjedése, valamint az egyes népekre kiszámított „vérindex“-ek alapján azok fajiságára feltűnő és messzemenő következtetéseket vontak le. Sőt némelyek már azt hirdették, hogy az eddig tanulmányozott rasszjellegek (szem-haj-bőrszín, termet, koponya-arcalak, testarányok stb.) értéktelenek, a sok mérés és számítás felesleges idő- és energia pazarlás, mert a vércsoportokban és vérjelzőben olyan módszerre akadt a tudomány, mellyel minden rasszkérdés, sőt eredményesen csakis ezzel, eldönthető. Felmerült tehát a szükségessége annak, hogy az eddigi ilyenmű vizsgálatok módszertani helyessége s a levont következtetések, hirdetett eredmények helytállósága embertani szempontból beható, tárgyilagos ellenőrző vizsgálat alá vétessék. E nehéz feladatra alig vállalkozhatott alkalmasabb egyén, mint Scheidt, a kiváló hamburgi antropológus, kinek a rasszantropológia terén kifejtett munkássága már is iránytszabó. Teljes tárgyilagos-sággal s a rasszantropológia és örökléstan legmodernebb módszereivel végrehajtott összehasonlító tanulmánya azonban a vércsoportokból és „vérindex“-ekből a népek rasszbeli összetételére eddig levont következtetésekre nem a legkedvezőbb. A tudományos irodalomból rendelkezésre álló s 98144 egyént felölelő 198 adatscsoport beható embertani és örökléstani megrostálása ugyanis arra az eredményre vezetett, hogy a 198 adatscsoport között egy sincs

olyan, mely a komoly rasszantropológiai kritikát minden tekintetben kiállaná, melynek eredményei tehát, mint kétségtelen tudományos megállapítások elfogadhatók volnának. Viszont 126 adatcsoport, vagyis az eddigi vizsgálatoknak 63%-ja olyan, hogy rasszantropológiai következtetésekre egyáltalán nem alkalmas. Egyszer a módszer a hibás, máskor a vizsgálati anyagot választották ki helytelenül, a legtöbb vizsgálat pedig az alapvető rasszantropológiai szempontok teljes figyelmen kívül hagyásával végeztetett s a nyert adatokat sem dolgozták fel módszeresen úgy, hogy a megállapított eredmények hitelessége tudományosan igazolható volna. A vércsoportok gyakoriságára s a „vérindex” nagyságára vonatkozólag „eredmény” gyanánt megállapított eltérések a legtöbbször oly kicsinyek, hogy még a valószínű hiba határát sem lépik át. A „serológiai rassz” fogalom s a „vérindex”-ek szokásos alkalmazása helytelen és céltalan. *Scheidt* elismeri, hogy a vércsoportoknak is lehet bizonyos rasszantropológiai jelentőségük, de ez tudományosan bizonyítva csak akkor lesz, ha az ú. n. „vérvizsgálatokat” rasszantropológiai szempontok szerint s teljes módszerességgel fogják végezni. Annyi már is bizonyos, hogy a népek rasszbeli kevertségét, egyedül csak a vérvizsgálatok alapján épügy nem lehet megállapítani, mint ahogy egyedül a termet vagy egyedül a koponya alakja s a koponyajelző alapján sem lehet. A vércsoportok rasszantropológiai jelentősége, értéke semmivel sem nagyobb, mint bármelyik más, örökléstanilag igazolt rasszjellegé. A vércsoportok sem egyedül, sem nagyobb mértékben nem alkalmasak rasszosztályozásra és rassz-megkülönböztetésre, mint más rasszjellegek. Bizonyos vércsoportokat bizonyos rasszokkal összekapcsolni vagy azonosítani nem lehet s a vérvizsgálatokból eddig levont rasszantropológiai

következtetések túlkoraiak s a tudományos igazolhatóság hiányában szenvednek. Reméljük, hogy *Scheidt* komoly munkája a vérvizsgálatokat végzőket rasszantropológiai következtetéseikben óvatosabbá fogja tenni s arra fogja őket indítani, hogy vizsgálateikat a jövőben rasszantropológiai szempontok szerint s rendszeres és módszeres rasszantropológiai vizsgálatokkal (mérés, morfológiai megfigyelés, fényképezés) párosítva fogják végezni.

Bartucz Lajos.

Scheidt, Walter: Rassenforschung. Leipzig, 1927. Georg Thieme. 82 old., 12 ábra, 5'80 Mk. A tudományok haladása nagy mértékben függ módszereik fejlettségétől. Ezek teszik a kutatást tárgyilagossá, eredményessé s különböző szerzők vizsgálatait összehasonlíthatóvá. Az embertanban *Martin* alapvető munkája: „Lehrbuch der Anthropologie” volt az, mely nem a tetszetős eredményekre, hanem a kutatási módszereknek minél alaposabb kidolgozására fektette a súlyt. Az a sok nagyszerű eredmény, amit az embertan azóta elért, jórészt *Martin* könyve hatásának tulajdonítható. Amidőn azonban a rasszantropológia az utóbbi időben távolabbi körökből is híveket, sőt munkásokat hódított, kik a kellő embertani alapismeretek hiányában megelégedtek a felületes vizsgálat szolgálta tetszetős gyors eredményekkel s elégségesnek tartották, ha az ú. n. morfológiai vizsgálatokban kiélesedett szem egy csomó embert, koponyát vagy fényképet gyorsan átvizsgál, mindinkább szüksége mutatkozott annak, hogy az egyre jobban terjedő dilettantizmus elensúlyozására a fajkutatás módszerei kisebb kézikönyv formájában összefoglalassanak. *Martin* halála után avatottabb tollból aligha jelenhetett volna meg könyvecske, mint *Walter Scheidt*-től, ki „Allgemeine Rassenkunde” című hatalmas munkájában komoly tanújelét

adta annak, hogy mennyire uralkodik a rasszantropológia irodalma és eredményei felett. Könyvecskéje 3 fejezetre oszlik. Az elsőben hasznos útbaigazításokat és fontos szempontokat ad azok számára, kik faji embertani kutatásokat szándékoznak végezni. A második fejezetben a végzett vizsgálatok által nyert adatoknak biológiai-statisztikai módszerek szerint való feldolgozását és értékesítését, a harmadikban pedig az így nyert eredmények szemléltetésére (térképek, képek, grafikonok) vonatkozó eljárásokat ismerteti. Végül a függelékben gyakorlati példákban mutatja be a rasszantropológiai anyagfeldolgozás mikéntjét. Aki *Scheidt* kis könyvét elolvassa, tájékozódhatik afelől, hogy mily sokoldalú megfontolás és tapasztalás, mennyire beható vizsgálatok s milyen fejlett számítási, statisztikai módszerek szükségesek ahhoz, hogy valaki komoly, helytálló rasszantropológiai eredményekhez juthasson.

Bartucz Lajos.

Dr. R. Martin: Anthropometrie. Anleitung zu selbständigen anthropologischen Erhebungen und deren statistische Verarbeitung. 48 oldal, 19 ábra. Berlin, I. Springer, 1925. Martinnak ez az írása a „Handbuch der sozialen Hygiene und Gesundheitsfürsorge“ c. készülő nagy munka egyik különnyomatban megjelent fejezete, melyet az antropológia mestere szociálhygienikusok, iskolaorvosok és sportorvosok számára írt, rövid idővel halála előtt. A modern szociálhygienia nem nélkülözheti a pontos testméréseken alapuló ténymegállapításokat, de a konstitúciokorrelációkat kutató klinikus munkájában is napról-napra nagyobb jelentőséget nyer az antropometria. Természetes, hogy csakis a szigorúan egységes elvek szerint történt mérések eredményeinek lehet összehasonlító értékük. Németországban az orvosok ma már el is fogadták a Martin-féle antropometriai tech-

nikát. A szociálhygienikus és az orvos megtalálja ebben a kis munkában a műszerek leírását és használatát, a mérőpontokat, a gyakorlatra nézve fontos méreteket és jelzőket, megismeri a legfontosabb leíró jellegeket, végül az eredmények ábrázolásának és feldolgozásának módjait. A jelzők közül — a mű céljának megfelelően — különösen a konstitúció-jelzőkre helyez súlyt a kiváló szerző.

Dr. Balogh Béla.

K. Z. Jazuta: Zur Frage der Messung der unteren Extremität am Lebenden. Arch. f. Antrop., 1925, XX., pp. 154—156.

Az alsó végtag hosszúságát élőkön különféle eljárásokkal határozzák meg, miért is a különböző szerzők adatai összehasonlításra alig alkalmasak. Az álló és ülő helyzetben mért magasságok különbségéből nyert méret távolról sem egyenlő a végtag valódi hosszúságával. A trochanter-magasság sem adja a kívánt eredményt, mert a trochanterion nincs a combcsont fejének legmagasabb pontjával egyenlő magasságban; különben is a trochanterion kövér egyéneken nehezen tapintható ki. Egyesek egyszerűen a spina iliaca anterior superior (iliospinale) magasságával azonosítják az alsó végtag hosszúságát, vagy ebből a távolságból egy tapasztalati úton nyert átlagos távolságot levonnak, így *Martin* 40 mm.-t, *Mollison* 338 mm.-t. Számítják a symphysion magasságát is, melyhez *Martin* szerint még 35 mm.-t, *Mollison* szerint 381 mm.-t kell adni. *Jazuta*, az anatomia tanára Rostowban, az alsó végtag hosszúságának méréséhez egy új antropometriai pontot ajánl. Nagyobb hulla-anyagon végzett ellenőrző vizsgálatai alapján megállapította, hogy az acetabulum felső széle megfelel a spina iliaca ant. sup. és a symphysion (vagy a hozzá közel fekvő tuberculum pubicum) közti féltávolságnak. Ezt a pontot inguinionnak nevezi.

Mérései szerint az inguinion a férfiak 90 %-nál, a nők 80 %-nál alkalmas az alsó végtag hosszúságának meghatározására. A pontatlanság ritkán nagyobb 10 mm.-nél. Élőkön végzett méréseknél az inguinion helyzetét nem kell megállapítani, mert az alsó végtag hosszúságával egyenlőnek feltételezett inguinion-magasság egyenlő az iliospinale és a symphysis magasságainak félösszegével.

Dr. Balogh Béla.

Friedr. Trost: Prüfung der relativen Maße von Szombathy an Hamburger Schädeln. Arch. f. Anthrop. 1925, XX., pp. 98—107.

Az abszolút méretek és viszonyszámok (jelzők) egyszerű közvetlen összehasonlítása gyakran nem ad megnyugtató rasszdiagnózist. A nagy variációszélességek és ennek következtében a középérték ingadozásai nemcsak a rasszon belüli természetes egyéni eltéréseknek és a rasszkeveredéseknek tulajdoníthatók, hanem a milieu-befolyások (klíma, táplálkozás, szociális helyzet, foglalkozás) variálótásainak is, melyek a rassztípust elhomályosíthatják. Nagy szerep jut a vizsgálati anyag kiválasztásával járó véletlenségnek is. Még a jelzők sem nyújtanak kellő felvilágosítást a kvantitatív sajátosságok valódi rasszantropológiai értékéről. Szombathy a közvetlen összehasonlítás céljaira alkalmasabbnak tartja a relatív méreteket, melyek egyenlő (1000 cm³) koponyatérfogatra vonatkoznak. A relatív méret Szombathy szerint a következő formulából számítható:

$$N = \frac{100 n}{\sqrt[3]{V_K}}$$

hol n a koponyák abszolút méreteit, K a koponya-kapacitásokat jelenti. Trost újabban hamburgi koponyákon vizsgálat tárgyává tette a Szombathy-féle relatív méreteket abból a szempontból, hogy az abszolút méretekkel és a jelzőkkel szemben valóban van-e valami

előnyük? Az eredmény eléggé kedvező. A relatív méretek variációszélességei kisebbek, mint a megfelelő abszolút méreteké, tehát a normális rasszvariációt jobban megközelítik, az extrém (tehát rasszantropológiailag kevésbé értékes) esetek a kisebb szórás miatt élesekben válnak ki. A relatív görbe valamivel jobban közeledik az ideális görbéhez, a valószínű hiba csökken a relatív középértéknél (EM), az állandó eltérésnél (E₀), a variációkoefficiensnél (Ev). Csökkennek a nemi különbségek számbeli értékei is, ami a rasszdiagnózis szempontjából igen előnyös. Nevezetes, hogy a relatív legnagyobb hosszúság görbepolygonja szerint (a relatív méretek beosztásával) az észak-német kevert lakosság dolichocephal alapjellege jobban kidomborodik, mint az abszolút méretekkel számított jelzők alapján. A Szombathy-féle értékcsoportok (variációcsoportok) megállapítása azonban Trost szerint alapos revízióra szorúl.

Dr. Balogh Béla.

Davidson Black: The Human Skeletal Remains from the Sha Kuo T'un Cave Deposit in Comparison with those from Yang Shao Tsun and with Recent North China Skeletal Material. Palaeontologia Sinica, Series D, vol. I., F. 3., Peking. 1925. I. G. Andersson kínai bányatanácsos és Davidson Black, az anatomia tanára Pekingben, egy barlangot tártak fel Sha Kuó T'un mellett, Fengtienben. Andersson a barlang kultúrrétegének korát aeneolithnak állapította meg. Sajnos Black egyetlen olyan támpontot sem említ, melynek segítségével a Kínában aeneolithnak jelzett kultúrkorszakot kronológiailag egybevetethetnénk a megfelelő európai kultúrkorszakkal. Nem kétséges, hogy az európai aeneolith, melyet a rézkorszakkal azonosíthatunk, nem tekinthető egyidejűnek a távol Kelet aeneolithikumával. Valószínű, hogy An-

dersson könyvéből (The Cave-deposit at Sha Kuo T'un, Palaeontologia Sinica, S. D., Vol., I., F. 1.) erre a kérdésre kimerítő választ kaphatunk.

A barlangból kb. 45 mindkét nemű s különböző korú egyén szétszórt csontmaradványai kerültek elő. A csontok nagy része törött, koponya csak egy van eléggé jó állapotban. Az állkapocsdarabok és a nagymennyiségű szétszórt fog vizsgálata alapján megállapítható, hogy ezek az emberek már kora gyermekkoruktól kezdve sokat szenvedtek a cariestől. A csontokon is több elszennvedett csontbetegség nyomai láthatók. *Black* megállapítása szerint sok csonton a törés még friss állapotban következett be és a néhány csonton található bevágást is súlyos eszközzel akkor tették, mielőtt még a csont eredeti szerves tartalmából sokat veszített volna. A csontok szétszórt volta és törött állapota mellett szól, hogy ez a barlang nem temetkezési hely volt, hanem vagy valami fogadalmi szent hely, ahol talán emberáldozatokat is hoztak, vagy kannibál nép lakóhelye volt.

Black alapos osteometriai tanulmány tárgyává tette a csontmaradványokat s táblázatokban közli a nagy

gonddal végzett mérések eredményeit. Megadja a maximumot, a minimumot, továbbá a középértéket, az állandó eltérést, a variációkoefficiensét és ezek valószínű hibáit. A kis sorozatok miatt a variációk tanulmányozása nem vezethetett megnyugtató rasszdiagnózisra. Adatait összehasonlítja a Yang Shao Tsun mellett talált ugyancsak aeneolith-kori csontokon, továbbá a recens észak-kínai csontokon végzett vizsgálatainak eredményeivel, melyek alapján a három nép rasszbeli rokonságára következtet. A Yang Shao-nép csontmaradványain feltűnő nemi különbségeket észlelt. Ezek a csontok a női nemen belől nagyfokú variációt árulnak el, amiből nyilvánvalóan az következik, hogy ennél a népnél a nők nem voltak olyan rasztiszták, mint a férfiak. Ez a körülmény a nőrablással, a nők rabszolgaságával teljesen megmagyarázható. Régi népek csontmaradványain az ilyen feltűnő nemi különbség és a női nem nagy variációja egyáltalában nem szokatlan jelenség. *Bartucz Lajos* a honfoglaló magyarok csontjain is feltűnő nemi különbséget állapított meg.

Dr. Balogh Béla.

HIREK.

Nemzetközi antropológiai kongresszus. Az 1920-ban alapított „Institut International d'Anthropologie” által rendezett 3-ik nemzetközi embertani kongresszus a legkülönbözőbb nemzetiségű antropológusoknak nagy számban való részvétele mellett folyt le Amsterdamban, 1927. szept. 20-29. között. A szaküléseket 6 szakosztályban (morfológiai és funkcionális antropológia, prehistória, etnológia, szociológia, örökléstan és eugenika, néprajz) tartot-

ták. A szaküléseket együttes szakosztályi ülések előzték meg, melyeken általános embertani témákról tartottak előadásokat. Így *Davenport* az antropometria céljáról és módszereiről, *Hirschfeld* a vércsoportokról, *Pittard* a lakosság embertani vizsgálatának s az antropológiai előadásoknak megszervezéséről, *van Loon* és *Pappillault* az emberi rasszok képességeinek tanulmányozásmódjáról, *Bunak* a morfológiai leírás módszereiről beszélt. A kongressz-

szus harmadik napjának eseménye a *Dubois Jenő*nél tett látogatás volt, aki Haarlemben előadás és demonstrálás keretében ismertette a *Pithecanthropus* csontmaradványait s az azokra vonatkozó vizsgálati eredményeit. Negyedik nap *Breuil* abbé tartott előadást a spanyolországi sziklarajzokról. A kongresszust több tanúságos prehistóriai és néprajzi kirándulás tette elevenné.

A bécsi és lipcsei antropológiai tanszékek betöltése. *Karl Weule* halálával megüresedett a lipcsei egyetem néprajzi tanszéke, melyre *O. Reche*-t, a kiváló antropológus-etnográfust, a bécsi egyetem eddigi professzorát hívták meg. Együttal a tanszéket antropológiára is kibővítették s mellé antropológiai és etnológiai intézetet szerveztek melynek vezetését ugyancsak *Reche* vette át. A megüresedett bécsi tanszéket viszont kettéválasztották, külön antropológiára s külön néprajzra. Az előbbire, mint rendkívüli tanárt *D. J. Wenigert*, néhai *Pösch* professzor tehetséges tanítványát nevezték ki.

Gustav Kraitschek, a kiváló osztrák antropológus 1927 márc. 15-én 57 éves korában elhunyt. Kraitschek nem volt ugyan egyetemi tanár, munkássága azonban maradandó nyomokat hagyott hátra az osztrák antropológia történetében. Egyike volt azoknak, kik *Deniker* rasszosztályozását legelőször elfogadták s annak alapján tovább dolgoztak. Számos antropológiai értekezést írt s pár év előtt jelent meg a rasszokról szóló összefoglaló komoly kis munkája.

Gustav Fritsch egyike volt azoknak, kik vagyoni függetlenségüket az önképzés mellett az embertani tudomány előbbrevitelére használták fel. Nagy utazásokat és értékes tanulmányokat végzett, miről munkái: *Ägyptische Volkstypen der Jetztzeit*, *Weisbaden* 1904; *Über Bau und Bedeutung der Area centralis des Menschen*, Berlin 1908; *Die menschliche Haupthaar-*

anlage, Berlin 1915. tanúskodnak. Emellett az antropológiai módszerek (*Fritsch*-féle kánon, bőrszin táblák) fejlesztése által is megörökítette nevét. Erdemeiért a berlini egyetem tiszteletbeli professzorsággal tüntette ki. Az utóbbi években magas életkora és betegeskedése akadályozta az intenzívebb munkában. 94 éves korában, 1927 június havában hunyt el Berlinben.

Dr. Paul Matschie, a berlini zoológiai múzeum igazgatója és emlőosztályának ő-e meghalt 1926 március 8-án. Különösen az antropoidokkal foglalkozott, irodalmilag is főleg a primatologia területén munkálkodott.

Karl Weule, a leipzig Museum für Völkerkunde igazgatója, a Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte elnöke, 1926 április 19-én elhunyt.

Dr. Eugen Fischert, a nagyérdemű freiburgi antropológus, az ottani modern antropológiai intézet megszervezőjét 1927 okt. 1-én a berlini egyetem bölcsészeti karán lévő embertani tanszékre, *Luschan* professzor örökébe, kinevezték. Ugyancsak őt bízták meg a múlt évben felállított „Kaiser-Wilhelm Institut für Anthropologie, menschliche Erblichkeitslehre und Eugenik” igazgatásával is.

A nápolyi embertani tanszék betöltése. A *Giuffrida Ruggeri* halálával megüresedett nápolyi antropológiai tanszékre *G. L. Sera* eddigi páduai tanárt hívták meg. Ugyanő vette át az embertani intézet igazgatását is.

Új dioptrógraf. *Th. Mollison* új rendszerű dioptrógráfot szerkesztett, mely némely hibaforrás kiküszöbölésével pontosabb rajok készítését engedi meg, mint az eddigi szerkezetek. Az állvány szétszedhető, ami utazásoknál igen előnyös. A készüléket *Hermann mechanikus* készíti *Breslauban* (Physiol. Institut). Ára 75 márka, tehát az eddigi dioptrógrafoknál jóval olcsóbb.

ANTHROPOLOGIA HUNGARICA

(ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK)

Organ der Anthropologischen
Section der ungarischen
Gesellschaft für Ethnographie

Organe de la Section Anthro-
pologique de la Société
Ethnographique Hongroise

Bd. III.

H. 1—3.

Tome III.

No. 1—3.

DIE WIRKUNG DES MILIEUS AUF DIE KÖRPER- GRÖSSE DER SCHULKINDER.

DR. LAJOS BARTUCZ.

Beim Sammeln meines Untersuchungsmaterials bezüglich auf das Wachstum der Schulkinder habe ich zwar das grösste Gewicht auf den Rassengesichtspunkt gelegt, trotzdem gelang es mir, meine Daten in der Weise zu gruppieren, dass einige Folgerungen auch auf das Verhältnis der Körpergrösse zum Milieu gezogen werden konnten. So konnte ich besonders die Frage studieren, ob das Grössenwachstum der städtischen und ländlichen Kinder, sowie das der Schüler der verschiedenen Schularten (Elementar-, Bürgerschule und Gymnasium) gewisse Milieuwirkungen aufweisen.

Eine Antwort auf diese Frage geben uns die Daten der auf der 38. Seite mitgeteilten Tabelle, in welcher ich die Durchschnittsmasse der Knaben und Mädchen von einigen städtischen und ländlichen Schulen zusammengestellt habe.

Aus unseren Daten lässt es sich feststellen, dass die durchschnittliche Körpergrösse der städtischen Kinder in demselben Komitate respektive Bezirke in überwiegender Mehrzahl grösser ist, als die der Kinder auf dem Lande. Besonders die der Geschlechtsreife vorangehende Periode des sogenannten gesteigerten Wachstums ist es, während welcher die städtischen Schüler die ländlichen betrifft ihres Grössenwachstums überholen. Und da diese Gesetzmässigkeit einerseits auf allen der untersuchten Gebieten, und andererseits bei den Knaben so wie den Mädchen, und bei den Ungarn ebenso wie bei den Deutschen und Rumänen vorkommt, ist es klar, dass wir hier durchaus nicht mit einer zufälligen Erscheinung zu tun haben, sondern dass es sich um

TABELLE I. DIE KÖRPERGRÖSSE DER STÄDTISCHEN UND LÄNDLICHEN

[illegible]

die Wirkung eines von der Rasse und dem Geschlecht unabhängigen anderen, in dem städtischen sowie ländlichen Leben sich selbst befindenden äusseren Faktors handelt, welcher diese Grössenunterschiede hervorruft. Es ist sehr wahrscheinlich, dass die bessere Nahrung, vorteilhaftere Wohnung- und hygienischen Verhältnisse der städtischen Bevölkerung, und demzufolge die Minderung der Krankheiten des Kindesalters sowie die auf die Gesundheit schädlichen Einwirkungen es sind, die die körperliche Entwicklung der städtischen Schulkinder den ländlichen gegenüber begünstigen. Diesbezüglich wird auch die frühere Geschlechtsreife der städtischen Kinder, worauf wir schon aus unseren obigen Daten folgern können, von einer nicht geringeren Bedeutung sein. Auch der Umstand, dass diese Wirkungen nicht unmittelbar, sondern durch die inneren Sekretionsdrüsen hervorgehen, wird an den Tatsachen nichts ändern.

Zu einem noch interessanteren Ergebnisse gelangen wir durch den Vergleich der Körpergrösse der Kinder, die (— wie es in der Tabelle auf der 39. Seite zusammengestellt ist —) in demselben Alter und auf demselben Orte, zum Beispiel in der Stadt Arad, die verschiedenen Schularten (Elementar-, Bürgerschule, Gymnasium) besuchen.

Es stellt sich heraus, dass die Schüler der Elementarschulen in der inneren Stadt auch in demselben Alter

TABELLE II. DIE KÖRPERGRÖSSE DER SCHÜLER DER VERSCHIEDENEN SCHULARTEN.

Alter	a) K N A B E N								b) M Ä D C H E N							
	Elementarschulen				Bürger- schulen		Gymnasium und Realschule		Elementarschulen				Bürger- schulen			
	in der Vorstadt		in der Stadt						in der Vorstadt		in der Stadt					
	Fall	Statur	Fall	Statur	Fall	Statur	Fall	Statur	Fall	Statur	Fall	Statur	Fall	Statur		
	6	2	111'50	9	110'89					51	115'46	126	115'27			
7	45	115'32	175	115'58					61	120'36	168	119'84				
8	67	121'43	169	120'22					62	123'32	154	125'99				
9	53	126'12	176	126'39					61	127'42	168	130'46	22	135'16		
10	53	129'28	145	130'63	6	131'42	16	132'54	29	133'16	96	135'57	56	137'74		
11	34	132'75	104	133'81	54	137'39	53	136'20	18	135'69	68	139'34	65	143'10		
12	28	134'56	60	137'48	101	140'82	55	140'21			28	146'74	79	149'93		
13	7	139'78	21	138'36	94	146'86	61	146'81								
14			4	145'48	91	152'65	37	153'01								
15					42	156'69	30	158'40								
16					14	161'89	42	167'35								

durchschnittlich etwas grösser als die der Elementarschulen in der Vorstadt sind, die Knaben und die Mädchen in den Bürgerschulen grösser als die von demselben Alter in den Elementarschulen, und endlich die Schüler des Gymnasiums grösser als die der Bürgerschulen sind.

Es wird kaum eines Beweises bedürfen, dass die Kinder in der inneren Stadt unter viel günstigeren wirtschaftlichen und hygienischen Verhältnissen heranwachsen, als die in den Vorstädten. Allbekannt ist es, dass der Schulbesuch der Kinder der Schulen höheren Grades einen nahen Zusammenhang mit der wirtschaftlichen Lage der Eltern, sowie mit der Intelligenz der Schüler und der Eltern aufweist. Wir haben also hier ebenso, wie bei den Grössenunterschieden der städtischen und ländlichen Schüler der Fall war, mit gewissen Milieuwirkungen zu tun.

ARUNTA AND MARIND-ANIM.

BY G. RÓHEIM.

IV.

Totemic organisation.

P. W. Schmidt has shown that there is a peculiar totemic organisation found among the Torres Strait islanders and the Arunta.¹ At Mabuiag all the totems belong either to the „Great“ or the Little Augud. All the children of the Great Augud are land animals and all the children of the Little Augud are water animals.² Among the Arunta we are told that the inapertwa creatures of the marriage classes Purula, Kamara, Ngala and Mbitjana were called alarinja (land-dwellers) whilst those of the other four classes were the „kwatjarinja“ i. e. water-dwellers. These names for the two moieties have been replaced by others;³ but the organisation of Mabuiag and the myths of the Marind-anim show that the immigrant culture represented by the Arunta was divided into a „land“ and a

¹ Z. f. E. 1908. 878.

² *Reports of the Cambridge Anthr. Exp. to. Torres Straits.* V. 172.

³ Strehlow, l. c. I. 3. Note 5.

„water“ moiety.⁴ A Marind is either a Geb-zé a descendent of Geb, or a Sami-rek that is, belonging to the people of the mythical hero Sami.

In the Geb moiety we find various totems that are all plants while the animals, the sago and the rainbow belong to Sami.⁵ Geb lived on the coast, caught shells and fish and spent a considerable part of his time in the water.⁶ Sami on the other hand is distinctly said to have come from inland.⁷ The next social unit under the moiety is the „wahaman“ an „alliance“ or group of men. The wahaman is exogamous⁸ and in the case of the Geb moiety, co-extensive with all those who claim descent from a mythical hero. In all probability this was also the case originally in the Sami division; the original group would be the one called Kaprim Sami the and other four, the descendents of latter immigrants.⁹ If we regard these groups as moieties the social organisation of the tribe appears to conform to the well-known two-class totem-clan type.¹⁰ Each moiety includes a number of totem clans with

⁴ Cf. Róheim, *Australian Totemism*. 1925. 320, 321. On the two class system cf Wirz, l. c. III. 213.

⁵ Wirz, l. c. II. 37, 38.

⁶ Idem, l. c. II. 46.

⁷ Idem, l. c. II. 44.

⁸ A wahaman consists of mythologically interrelated totems (boan) Among the totemic groups of the Melville islanders there are three pairs: Munbulkitj, Manjerojelli, Manjerowuli with totem groups in each Spencer, *Northern Territory* 201, 202.

⁹ The totems of the Kaprim Sami are Emu, Fire, Kangaroo and Stork and the mythical hero who belongs to all these totems and therefore represents the whole group is Aramemb (Wirz: l. c. II. 37.) There are unmistakable solar traits in the myths of this hero. For instance; something important took place at Brawa. Either it was Aramemb who hurled his club through the air and the club fell on a fiery stone or the Sun who sent his child Uai (meteor) down from the sky. (l. c. II. 97) Aramemb disappeared without leaving any trace of himself in the western sea. Others say that he was consumed to ashes in the fire which he had created at a ceremony by coition — — — at any rate a truly solar death (ibid II. 98). The contrast between Aramemb the sun as hero of one moiety and Geb, (transformed into the moon II. 49) who represents the other moiety is the same as found in New Ireland with Sun and Moon as totems of the two classes (P. G. Peekel, *Religion und Zauberei auf dem mittleren Neu Mecklenburg*. 1910. 7). Cf. also P. W. Schmidt, *Ursprung der Gottesidee*. 1912. 302. Cf. however Wirz, IV. 74.

¹⁰ Wirz, l. c. II. 28—30.

one principal totem (boan)¹¹ but all objects in nature, connected through the association of ideas with the totem form an inter-related system of sub-totems which includes the whole universe.¹² The symbiotic and parasitic phenomena in nature are also explained according to totemistic ideas by the existence of the „Nakari“, Nakari is the word for all young girls of the same totem group i. e. girls who are of a marriagable age but with whom it would be incest (from a social point of view) to have intercourse. The Dema are regularly associated with certain young girls, the Dema Nakari. But as the Dema were both animals (or plants) and at the same time human beings, these supernatural girls are also supposed to have given rise to certain non-human beings. The Nakari of the coconut are for instance the Kêwêkawé (Oriolus; Mimeta) a bird that builds its nest on the palm, a small marsupial called Réharé (for the same reason) and all the insects, that live on the palm. In the same way the Nakari of the kangaroo are the external and internal parasites of the animal and a bird that regularly sits on the back of the kangaroo picking at these vermin. The objects represented by the Nakari naturally belong to the same interrelated group of totemic objects as those represented by the Dema. Dema and Nakari are an indivisible unity represen-

¹¹ Every boan has its own hunting and war cry. The Walinau-rek have „Lady Bamboo root. Two arms!“ (Il. 50) the Moju-rek have „Dogs, Moju“ (Il. 78.) the Coconut clan has „Great coconut“ (Il. 80.) the Mahu zé shout „Dogs defecating“ (Il. 164.) a kangaroo group has „Jano (name of mythical kangaroo) his mother is his wife (Il. 118.) the Bragai-zé shout „To have intercourse frequently“ (Il. 124.) Something similar is to be found in the songs of the Moanus „I am the birds son“ „I am the crocodile“. R. Parkinson, *Dreissig Jahre in der Südsee*. 1907. 408, 409.

¹² Wirz: l. c. II. 34. The similarity between sago and a certain grey clay is interpreted as a mythological relationship between the two (l. c. II. 154.) Among the totem objects of the sago clan we find not only the sago but anything connected with the plant or with the preparation of sago. Moreover all animals that feed on sago (Il. 168.) This totemic classification of nature has hitherto only been found in South East Australia and the logic of the argument is the same. A bullock belongs to the tea-tree. Fison and Howitt: *Kamilaroi und Kurnai*. 1880. 169. A. W. Howitt, *Native Tribes of South East Australia*. 1904. 126. K. L. Parker: *The Euahlayi Tribe*. 1905. 14.

¹³ More exactly: Nakari is the word applied by a woman to her sister—in-law, the „younger sister“ (classificatory) of her husband with whom it would be incest for him to have intercourse. Wirz, l. c. IV. 131, 132.

ted in the ceremonies by a man (the dema) dragging a small object (the nakari) about. As the Dema is naturally the principal totemic object we may regard the Nakari somewhat in the light of sub-totems. And it is here that the Arunta evidence (and the Arunta alone) affords a striking parallel to this peculiar concept.

In the kangaroo totem the men have as „ilquathari“ (mates) the grass parrots who in the Alcheringa were the Uwinna, that is the fathers sisters, of the kangaroo men to whom they brought water as the birds do at the present day to the kangaroos in the dry country, where they are always found hovering about these animals. Other „mates“ of the kangaroo totem were originally kangaroo men changed into the bird Kartwungawunga because they were always killing and eating kangaroos. In the case of the euro-totems it was the rock pigeon who was the Uwinna of the euro men and furnished them with water while their second mate is again a bird, originally an euro-man who was a great eater of euro. The honey ant people have birds as mates that frequent the mulga scrub, the water people have the water-fowl and so on. In the case of the bird called Chatunga the male of the witchetty people the food taboo is extended to this secondary totem.¹⁴ It is evident that the ilqualthari of the Arunta agree with the Nakari in every particular feature. 1. They represent girls of a forbidden degree. 2. They are totems of secondary importance. 3. There is a contact-association between two animal or plant species, explained by an Alcheringa myth. If there is any difference between the two it lies in the greater stress laid on the feminine nature of these subtotems and the important part they play in the Alcheringa myths among the Marind.

Possibly however the „beatiful women“ „(tnéera) mythological beings who have intercourse with the Alcheringa ancestors and the alkmarintja, who are only differentiated from them by being sexually „taboo“,¹⁵ are all offshoots of the same original concept. At any rate, they belong to the same class of beings as the male totem ancestors because they are transformed into totemic rocks and trees. We shall be able to give

¹⁴ Spencer and Gillen. *Native Tribes*. 447, 449. Cf. Leonhardi, in Strehlow l. c. Vol. III. 1910. XII—XVII.

¹⁵ Cf. Strehlow, l. c. I. 6, 29, 97. II. 44.

some further arguments below for regarding the Nakari as the prototype from which the ilqualthari, the tnéera and the alknarintja of the Arunta were evolved by a process of differentiation.

V.

Intichiuma ceremonies.

The intichiuma ceremonies of the Central Australians are performed by the members of the totemclan at a certain period of the year with the ostensible purpose of multiplying the totem animal. Mythologically spoken they are merely the repetitions of the ceremonies performed in the Alcheringa period by the totem ancestors. There is however one important difference between the ceremonies of the mythical age and the present time; the ancestor produced human „ratapa“ (spirit-children) and thus multiplied the human species while their descendents of the present day — who during the ceremonies are regarded as identical with the beings they personate — have projected this activity to the Alcheringa ancestors. Eating the totem animal plays an important part in these ceremonies both for the purpose of renewing the magical bond between the totemite and the animal species and with the intention of „taking off the taboo“ i. e. making it possible for the other members of the clan and the tribe to partake of the animals flesh. There seems also to be a close original connection between these ceremonies and initiation ceremonies; the meaning of the word intitjiuma being“ to initiate into a mystery, to show how something is done“.¹⁶

It was not difficult to show that the peculiar uncomprehensible swaying and wriggling movements in these ceremonies were the survival of coitus and that the „Alcheringa ancestors“ multiplied the human species originally in the natural way. Repression and projection to an animal species came afterwards and this repression was originally directed against the Oedipous complex. It is well known that the Alcheringa ancestors lived in totemic incest and used to eat their own totem, the latter action being still repeated in the ceremonies.

¹⁶ Strehlow: l. c. I. 2.

As for the eating of the totem it represents two distinct though ultimately connected things. The totem is the Jealous Sire of the Primal Horde, in the fight which ensued between him and his offspring he must ultimately have succumbed and been eaten by the young males. If therefore the totemite kills and eats the totem animal before he can multiply it, this is as much to say that the males of the Primal Horde could only have access to the women after they had killed the Old Male who regarded them all as his property. On the other hand it became also evident that „eating“ in these ceremonies was only coitus displaced upwards that eating the totem animal was merely a symbolic repetition of incest.¹⁷

When we come to the Marind we shall find the exact copy of this picture. More than that; where there is a difference between Australia and New Guinea the actual facts found in New Guinea by Wirz in 1922 (year of publication) correspond to the *theoretical inferences* I arrived at (1920) as to the more archaic forms of these Australian ceremonies. For just as the principal occupation of a Central Australian ancestor was to walk and produce „spirit children“ by performing sacred ceremonies¹⁸ in the case of our Marind we are told: „*die Beschäftigung der Dema bestand im Abhalten obszöner Feste*“. Whereas I attempted to prove that the whole „supernatural“ mechanism of Arunta birth beliefs, Alcheringa myths and inlichiuma ceremonies is simply due to the repression of ideas connected with the natural way of multiplication, here we are told that in every case when the Dema brought forth or transformed an animal species, the semen played an essential part in the process.¹⁹ Moreover just as we could show that the projection to the animal was a secondary development in Aruntaland we are told here that the original festivals were simply erotic and cannibalistic orgies while the „higher“ idea of multiplying food plants and animals the „magical value“ of the ceremonies came afterwards.²⁰ The oldest and most venerable of these ceremonies is called Majo.

¹⁷ Af. Róheim, *Australian Totemism*. 1925. 214—311. Id. „Nach dem Tode des Urvaters“ *Imago* IX.

¹⁸ Cf. for instance Spencer and Gillen, *Northern Tribes*. 301.

¹⁹ Wirz, l. c. III. 5.

²⁰ Wirz, l. c. II. 13. III. 1.

Like all the rest the ceremony consists of two main elements the initiation of novices and the orgies themselves which are regarded as imparting a higher degree to those already initiated.

The coconut sprang into existence in consequence of the Majo-ceremonies when repeated, multiply the plant and therefore these ceremonies, when repeated, multiply the plant and save humanity from starvation. This aim is secured by forced coition with girls captured for this purpose and by eating these girls afterwards.²¹ The savagery of the picture is enhanced and more details explained if we combine it with the record of the mythical Majo held by Aramemb. He did not smear his body with oil (as is done today) but with sperma²² and this had an effect quite in keeping its nature; extraordinary fecundity was the consequence, for instantly yams began to grow from his head and shoulders. Instead of red paint he smeared his forehead with the blood of the girls with whom he had intercourse and this gave rise to two red parrots.²³ Here we have the original non-symbolic equivalent of what re-appears as procreative magic among the Arunta, in physical procreation, and the prototype of totem-eating in endocannibalism. The other aspect of Arunta ceremonies, the dramatic representation of the Alcheringa ancestors and the imitation of the totem animal is represented by the ceremonies connected with the initiation of the novices into the Majo-ritual. At the beginning the novices are not allowed to eat anything.²⁴ They are completely wrapped in coconut leaves²⁵ and must avoid the village and the uninitiated for about 5—6 months. They must pretend complete ignorance of everything and do as if they were only just born. This characteristic ritual was originally closely connected with puberty ceremonies. The masked dancers who represent the

²¹ Wirz, *l. c.* II. 54, 58. III. 3, 4.

²² Plants are smeared with sperma in the ceremonies to give them strength and make them multiply. Wirz: *l. c.* II. 88, 106.

²³ Wirz, *l. c.* II. 98.

²⁴ *f.* „On no account must any of the men except the very old ones, eat any kind of food until the whole ceremony is over“ Spencer and Gillen, *Native Tribes*. 171.

²⁵ Cf: the coconut dance at Tirio (Fly River) „The dancers dress is entirely made up of coconut leaf strips“. W. N. Beaver, *Unexplored New Guinea*. 1920. 137.

Dema of the particular food plant proceed to show the various articles of food to the novices but they are not permitted to eat it immediately because it would make them sick. They receive small quantities and of the vilest quality mixed with sperma. Sperma is a magical medicine which helps to take away the dangerous qualities of the food.²⁶ The whole ceremony is regarded as a sort of first fruit rite the introduction (kamak) of the novices to the food stuffs.²⁷ The various industrial and economic activities of the tribe are also imitated and thus shown to the novices.²⁸ The ceremony thus shows the same connection of initiation and fertility rites as the intitjiuma and mbaljal katiuma of the Arunta.²⁹

This would be sufficient to prove the main hypothesis of this paper viz. that the Central Australian form of totemism comes from the North and still exists in New Guinea. In my book on Australian Totemism I have regarded these rites as more or less veiled repetitions of the Primal Conflict between the Old and Young Males for the possession of the women and interpreted totem eating as equivalent to incestuous intercourse. Now what do we actually find among the Marind? The myths on the origin of the secret ceremonies regularly begin with relating how the uninitiated i. e. the young men, tried to have intercourse with the Jvag (girls reserved for the initiates) and were driven off in consequence.³⁰ In the myth on the origin of the sago, we are told that when Wokabu had permitted the people to have access to his Nakari his sons attempted to do the same (Oedipous) but he drove them away and they were transformed into various animals,³¹ Here we return to the subject of Nakari.

There is a remarkable difference between the Dema-Nakari of the plant and animal totems. We must bear in mind that a Nakari is a younger girl somewhat in the relation of a daughter to the Dema; Now we are told that in the case of the plant totems the plants were procreated by intercourse with

²⁶ The use of human semen in magic is another custom connecting the Kiwai and the Marind. Cf. G. Landtmann, *The Magic of the Kiwai Papuans in Warfarl. Journal of the Royal Anthr. Inst.* 1916. XLVI. 324, 325.

²⁷ Wirz, l. c. II. 57.

²⁸ Wirz, l. c. II. 60.

²⁹ Strehlow, l. c. I. 4. Performed by member of the same totem Wirz, III. 4.

³⁰ Wirz, l. c. II. 60.

³¹ Wirz, l. c. II. 155c.

the Nakari who appear as the regular wives of the Dema. It is different with the animal totems: the original incestuous unity is split into a sexual and a non-sexual component and we have uzum (wives) and nakari (daughters) separately.³² P. W. Schmidt: has pointed out the relative prominence of plant totems as connected with the intichiuma aspect of totemism.³³ I have traced Arunta ritual to its incestuous origin, the Arunta are evidently historically connected with the Marind, and here we find the plant — intichiumas of the Marind derived from an incestuous mythical prototype! In a certain sense this applies to all the totems, they all have women of the same totem as their Nakari,³⁴ just as the Arunta habitually represent the totem-ancestors as living with women of the same totem and eating their own totem animal. We have regarded this endophagy as a symbolic repetition of endogamy and the Marind actually eat the girls with whom they have intercourse which conforms to the laws of exogamy at present but was endogamic in their Alcheringa period! The details clinch the argument. One of the „mate“ birds of the kangaroo totem was originally the fathers sister (forbidden degree!) of the kangaroo men, the other a kangaroo man who kept eating kangaroos. The first mate of the euro men was the rock pigeon, again the fathers sister, the second the painted finch who had been a great eater of euro.³⁵ I think we have shown:

1. That conclusions arrived at by the psychoanalytical interpretation of our data, can be verified by the methods of historical ethnology.

2. That the type of totemism found in Central Australia must have been introduced from the North by an immigrant race and that these immigrants probably still form one of the constituent elements of the population of New Guinea.

3. That the „symbolical“ features of Central Australian belief and ritual are due to repression.

³² Idem, *ibid.* II. 20—23.

³³ P. W. Schmidt, „Totemismus, viezüchterischer Nomadischer und Mutterrecht.“ *Anthropos* X XI. 600. Idem, „Soziologische und religiösethische Gruppierung der Australier“, *Z. f. E.* 1909. 349.

³⁴ Wirz, *l. c.* II. 22. Note. 1.

³⁵ Spencer and Gillen, *Native Tribes* 448.

ETHNOGRAPHIA (NÉPÉLET)

a **Magyar Néprajzi Társaság** folyóirata és a **Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának** értesítője. Megjelenik negyedévenként. **Előfizetési ára** belföldre **10** pengő, külföldre **12** pengő. Előfizetések **Magyar Néprajzi Társaság Pénztára** címére (Budapest, VIII., Múzeum-körút 14—16., M. N. Múzeum Gazdasági Hivatala) küldendők. A folyóiratot a M. Néprajzi Társaság tagjai tagilletményül kapják; az évi **tagsági díj** belföldre **8** pengő, külföldre **10** pengő. A tagfelvételre vonatkozó bejelentések a **Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala** címére (Budapest, X. Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.) küldendők.

Ethnographische Sammlungen des Ung.
Nationalmuseums. V.

DR. LAJOS BARTUCZ:

ALTUNGARISCHE SCHÄDEL

25 Seiten, 40 lit. Tafeln. Budapest, 1926.

Preis 6 Pengő.

Bestellbar durch die Redaction oder in der Ethnographischen Abteilung des Ung. Nat. Museums.
(Budapest, X. Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.)

ANTHROPOLOGIA HUNGARICA

(ANTROPOLÓGIAI FÜZETEK)

ORGAN DER ANTHROPOLOGISCHEN
SECTION DER UNGARISCHEN
GESELLSCHAFT
FÜR ETHNOGRAPHIE

redigiert von

Dr. LAJOS BARTUCZ

ORGANE DE LA SECTION ANTHRO-
POLOGIQUE DE LA SOCIÉTÉ
ETHNOGRAPHIQUE
HONGROISE

redigé par

Dr. LAJOS BARTUCZ

BD. III.

H. 1—3.

TOME III.

NO. 1—3.

Tables des matières :

Inhalt :

Table of contents :

Dr. LAJOS BARTUCZ :

Die Wirkung des Milieus auf die Körpergrösse der Schulkinder.

Dr. GEZA RÓHEIM :

Arunta and Marind-Anim.

DER JAHRESBEITRAG IST 5 MK.

Allerlei Sendungen sind an den Redak-
teur : Dr. LAJOS BARTUCZ,
Budapest, VIII. ker. József-uca 5., III
17. zu richten.

PRIX D'ABONNEMENT 6 FRANCS SUISSES PAR AN.

Toutes les correspondances, publications
d'échanges, manuscrits, abonnements
être adressées au rédacteur : LAJOS
BARTUCZ : VIII. ker. József-u. 5. III. 17.
Budapest (Hongrie).

BUDAPEST. 1928.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG